

Σταματίνα Κακλαμάνη*, Ελευθερία Ανδρουλάκη**

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΧΩΡΙΚΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στόχος της παρούσης εργασίας, η οποία βασίζεται στα αποτελέσματα της τελευταίας απογραφής (2001), είναι να μετρηθεί και να εκτιμηθεί η επίδραση στην κατά φύλο και ηλικία δομή του πληθυσμού της Ελλάδας της εισροής μεταναστών κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του εικοστού αιώνα. Η υψηλότερη συγκέντρωση «αλλοδαπών» καταγράφεται στη νησιωτική Ελλάδα και στους παράλιους νομούς της χώρας, ενώ η παρουσία τους επηρέασε ελάχιστα τη γεωγραφική κατανομή του συνολικού πληθυσμού. Η είσοδος και η παραμονή τους στη χώρα δεν προκάλεσε ανατροπή της φυσιολογίας της πυραμίδας των ηλικιών, αλλά, αντίθετως, επέδρασε στη σχέση μεταξύ των φύλων, γενικά υπέρ των ανδρών. Επηρέασε ήττα τις παραγωγικές ηλικιακές ομάδες, αλλά μείωσε σημαντικά το δείκτη γήρανσης, στην κυριολεξία κάνοντας τον πληθυσμό λιγότερο γερασμένο (μείωση του ποσοστού των ηλικιωμένων) παρά νεανικότερο (αύξηση του ποσοστού αλλά και του μεγέθους των νεότερων). Τέλος, πόλοι έλξης αλλοδαπών αποτελούν οι νομοί με έντονη ανάπτυξη στη γεωργία, τη μεταποίηση και τις δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό, είναι αστικά κέντρα ή γειτνιάζουν με αυτά.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελλάδα, η οποία ανέκαθεν αποτελούσε χώρα αποστολής μεταναστών, ξεκίνησε από τη δεκαετία του 1970 και μετά να μετατρέπεται σταδιακά σε χώρα υποδοχής με την παλιννόστηση, αρχικά, μεταναστών από τη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική (B. Kotzamanis, 1987, 1998, 2004). Από τις

* Διδάκτωρ Δημογραφίας/Κοινωνιολογίας, Λέκτορας Πανεπιστημίου Κρήτης.

** Διδάκτωρ Δημογραφίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

αρχές της δεκαετίας του 1980, η χώρα ξεκινά να δέχεται και οικονομικούς μετανάστες, οι οποίοι αφενός δεν ήταν πολυάριθμοι, αφετέρου επρόκειτο κυρίως για νόμιμους μετανάστες (μέσω υπογραφής σχετικών συμβάσεων, J. Cavournidis, 2002). Όμως, από την αρχή της δεκαετίας του 1990, τα κύματα εισροής μεταναστών εντείνονται, ενώ πρόκειται για αλλοδαπούς κυρίως από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και τα Βαλκάνια (Ξ. Πετρινώτη, 1993· Τ. Καβουνίδη, 2002· Ph. Wanner, 2002, σ. 11).

Το 2001, αν και οι είκοσι κύριες χώρες προέλευσης αλλοδαπών που είχαν εντοπιστεί το 1991 εξακολουθούν να καταγράφονται, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της τελευταίας απογραφής, διαπιστώνονται αρκετές αναδιαρθρώσεις σχετικά με το ειδικό βάρος καθεμίας από αυτές. Οι αλλαγές σχετίζονται άμεσα με τις κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές ανακατατάξεις στην Ανατολική Ευρώπη (M. Carella και R. Pace, 2001, σσ. 66, 74, 82), επιδρώντας, αφενός, στην κατά εθνικότητα σύνθεση των εισερχομένων και, αφετέρου, στην ταξινόμησή τους κατά αιτία εγκατάστασης. Έως πρόσφατα σημαντικό τμήμα των εισερχομένων στη χώρα ήταν ελληνικής καταγωγής, επρόκειτο δηλαδή για επαναπατριζόμενους, συνήθως συνταξιούχους, όπως συνάγεται από την κατά ηλικία δομή του συγκεκριμένου πληθυσμού.¹

Στην πλειονότητά τους προέρχονται από χώρες που παραδοσιακά υποδέχονταν Έλληνες οικονομικούς μετανάστες (ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Καναδάς, Αυστραλία, Γερμανία). Κατά την τελευταία δεκαετία διαφοροποιείται ο χαρακτήρας των εισροών προσλαμβάνοντας διαστάσεις οικονομικής μετανάστευσης (αναζήτηση απασχόλησης). Τα άτομα που εισρέουν προέρχονται κυρίως από την Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, καθώς και από χώρες της Μέσης Ανατολής (Αίγυπτο, Ιράκ, Συρία κ.λπ.) και της Ασίας (Φιλιππίνες, Ινδία, Πακιστάν).

Στόχος της παρούσας εργασίας, που βασίζεται στα αποτελέσματα της τελευταίας απογραφής του 2001, είναι να ανιχνευθεί, να μετρηθεί και να αξιολογηθεί η επίδραση της εγκατάστασης των αλλοδαπών στη δομή κατά φύλο και ηλικία του πληθυσμού της Ελλάδας (W. Haug, 2002, σ. 3· S. Kaklamani και E. Androulaki, 2005). Η ανάλυση αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού, αλλά και στους 51 νομούς της χώρας. Για το λόγο αυτόν, αρχικά συγκρίνεται ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας με τον πληθυσμό των αλλοδαπών, προκειμένου να διερευνηθεί η φύση και η ένταση

1. ΕΣΥΕ, 2005, www.statistics.gr, Πίνακας 3 για την Eurostat, «Usual resident population by sex, country of citizenship and age group».

των διαφοροποιήσεών τους. Στη συνέχεια, μετράται η επίδραση των αλλοδαπών στην κατά φύλο και ηλικία σύνθεση του πληθυσμού της χώρας. Όμως, κατόπιν της διαπίστωσης χωρικών διαφοροποιήσεων της παρουσίας των αλλοδαπών, η ανάλυση επεκτείνεται και στις επιπτώσεις τους σε επίπεδο νομού.

Η Ελλάδα, όπως και οι υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, διανύει το μετα-μεταβατικό στάδιο δημογραφικής εξέλιξης, χαρακτηριζόμενη από έντονη γήρανση της πληθυσμιακής δομής της. Αντιθέτως, ο πληθυσμός των αλλοδαπών, ο οποίος αποτελεί υποσύνολο του εθνικού, εμφανίζει πιο νεανική ηλικιακή δομή, με συνέπεια να προκύπτει το ερώτημα κατά πόσον η είσοδός τους στη χώρα επηρέασε τη διαδικασία γήρανσης και ποιες οι χωρικές προεκτάσεις του φαινομένου αυτού (Τ. Καβουνίδη, 2001, σ. 106· Κ. Τσίμπος, 2004).

2. ΠΗΓΕΣ -ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Το 1991, η παρουσία αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα ήταν πολύ περιορισμένη (μόλις το 1,6% του συνολικού), ενώ δεν διατίθενται αναλυτικά τα δεδομένα που είναι απαραίτητα για τη φύση των υπολογισμών, οπότε η ανάλυσή μας περιορίζεται στα δεδομένα της τελευταίας απογραφής. Στο σύνολο που η ΕΣΥΕ ονομάζει «αλλοδαποί» συμπεριλαμβάνονται όλοι οι απογραφέντες που έχουν ξένη υπηκοότητα και δήλωσαν ξένοι, καθώς και οι ομογενείς που παλιννόστησαν και δεν είναι Έλληνες πολίτες. Λαμβάνοντας υπόψη την ελληνική ονοματολογία και τις ιδιομορφίες των παλιννοστούντων που είναι ελληνικής καταγωγής αλλά έχουν ξένη υπηκοότητα, προτιμότερο είναι να χρησιμοποιείται συστηματικά ο όρος «αλλοδαποί», ήτοι μη Έλληνες, αντί του όρου μετανάστες.

Σύμφωνα με τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, ο πληθυσμός της Ελλάδας διαχωρίζεται σε δύο τμήματα: τους Έλληνες και τους αλλοδαπούς. Προκειμένου να διερευνηθεί η διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού των αλλοδαπών χρησιμοποιείται ο πραγματικός πληθυσμός (λόγω διαθεσιμότητας της κατανομής κατά εθνικότητα τόσο το 1991 όσο και το 2001), ενώ για την υπόλοιπη ανάλυση τα διαθέσιμα δεδομένα αναφέρονται στο μόνιμο πληθυσμό.

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε περιλαμβάνει τρία στάδια. Το πρώτο είναι αμιγώς περιγραφικό, και τα εργαλεία της δημογραφικής ανάλυσης τα οποία χρησιμοποιούνται είναι οι πληθυσμιακές πυραμίδες και μια σειρά δεικτών που αντικατοπτρίζουν τις δημογραφικές δομές (αναλογία φύλων, ποσοστό μεταβολής του ειδικού βάρους των μεγάλων ηλικια-

κών ομάδων, 0-14, 15-64 και 65 ετών και άνω). Στο πλαίσιο του πρώτου σταδίου της ανάλυσης συγκρίνονται ο συνολικός πληθυσμός και αυτός των αλλοδαπών.

Κατά το δεύτερο στάδιο της ανάλυσης χρησιμοποιείται η μέθοδος της «εξομοίωσης»: υποτίθεται η ύπαρξη ενός πληθυσμού στον οποίο οι αλλοδαποί είναι απόντες, αποτελείται δηλαδή μόνον από Έλληνες. Η σύγκριση του απογραφέντος πληθυσμού με αυτόν των Ελλήνων επιτρέπει να μετρηθεί η επίδραση των αλλοδαπών στις δημογραφικές δομές της χώρας. Τα εργαλεία ανάλυσης που χρησιμοποιούνται είναι οι πληθυσμιακές πυραμίδες και οι δείκτες που προαναφέρθηκαν. Παρόλα αυτά, επειδή η σύγκριση γίνεται για ένα συγκεκριμένο έτος (το 2001) θα πρέπει να σημειωθεί ότι με την παρούσα μεθοδολογική προσέγγιση δεν λαμβάνονται υπόψη τα άτομα που εισήλθαν στην Ελλάδα ως αλλοδαποί μετά την απογραφή του 1991 και απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια πριν την απογραφή του 2001. Τα άτομα αυτά δεν είναι τόσο αλλοδαποί αλλά ομογενείς παλιννοστούντες προερχόμενοι κυρίως από την πρώην ΕΣΣΔ.²

Προκειμένου να εκτιμηθεί η επίδραση των αλλοδαπών στη δομή κατά φύλο, υπολογίζεται και χαρτογραφείται η σχετική αλγεβρική διαφορά της αναλογίας κατά φύλο ανάμεσα στο συνολικό πληθυσμό και τον πληθυσμό των Ελλήνων. Η διερεύνηση της επίδρασης των αλλοδαπών στην κατά ηλικία δομή του πληθυσμού πραγματοποιείται μέσω του υπολογισμού του «Συγκεφαλαιωτικού Δείκτη Σχετικής Διαφοράς» (IRD). Για την ταξινόμηση των νομών σύμφωνα με τον βαθμό επίδρασης των αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού τους χρησιμοποιήθηκε η «κατά συστάδες» μέθοδος ταξινόμησης (cluster analysis, Jenks' algorithm).³ Κριτήριο της ταξινόμησης είναι η τιμή του IRD και στρατηγική να κατασταθεί ελάχιστη η διακύμανση στο εσωτερικό κάθε ομάδας. Η μέθοδος του Jenk εντοπίζει τις ανομοιογένειες μεταξύ των ομάδων, περιορίζοντας στο ελάχιστο το άθροισμα της διακύμανσης στο εσωτερικό τους. Από αυτήν την άποψη τα αποτελέσματα είναι ικανοποιητικά, στο βαθμό που «η καλύτερη ταξινόμηση είναι αυτή που παρουσιάζει την ελάχιστη αδράνεια εντός των ομάδων και την

2. Μια αναφορά του ΟΑΣΑ (2003) αναφέρει ότι πάνω από 150.000 μετανάστες ελληνικής καταγωγής έχουν εισέλθει στη χώρα από την πρώην Σοβιετική Ένωση από το 1977· το ένα τρίτο από αυτούς έχει αποκτήσει την ελληνική υπηκοότητα (Ch. Kassimis et al., 2004). Βλ., επίσης, Η. Έμκε-Πουλοπούλου, 1990· Κ. Τσίμπος, 2000 και 2001. Για μια πιο αναλυτική παρουσίαση της διαδικασίας του επαναπατρισμού των ομογενών Ελλήνων από την πρώην ΕΣΣΔ, βλ. ΓΠΠΟ, 2000· Κ. Κασμάτη, 1992· Ε. Voutira, 2004.

3. Η ταξινόμηση έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού ESRI, ArcView, v. 8.

μέγιστη αδράνεια⁴ μεταξύ των ομάδων» (P. - F. Benzecri, 1984, σ. 432). Όπως σε όλες τις μεθόδους ανάλυσης δεδομένων, οδηγούμαστε «σε απώλεια όγκου πληροφόρησης προκειμένου να κερδίσουμε σε σημαίνουσα πληροφόρηση» (M. Volle, 1985, σ. 12). Εξάλλου, από παρόμοια διαδικασία ανάλυσης η ταξινόμηση που επιτυγχάνεται και η οποία είναι αποτέλεσμα επιλογής τόσο των μεταβλητών όσο και των μεθόδων ανάλυσης, είναι μία εκ των πολλών πιθανών ταξινομήσεων του συνόλου και όχι η ταξινομήσή του (P.-F. Benzecri, 1984, σ. 266-267).

Σε ένα τρίτο στάδιο, επιχειρείται η ταξινόμηση των νομών της χώρας βάσει της χωροθέτησης των αλλοδαπών και των χωρικών διαφοροποιήσεων της επίδρασής τους. Με στόχο την ερμηνευτική προσέγγιση, χρησιμοποιούνται μεταβλητές που αποτυπώνουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των νομών, την επίδραση επί των δημογραφικών δομών και μεταβλητές που αφορούν στην οικονομική τους δομή. Κατόπιν διερεύνησης των συσχετίσεων μεταξύ των ανωτέρω μεταβλητών, επελέγησαν εκείνες οι μεταβλητές που επέτρεψαν να προκύψουν σημαίνοντες άξονες που αντιπροσωπεύουν επαρκές ποσοστό πληροφόρησης. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες ΑΚΣ (factor analysis in principal components, maxivar algorithm), ενώ για την ταξινόμηση χρησιμοποιήθηκαν ως νέες μεταβλητές οι περισσότεροι σημαντικοί άξονες που προέκυψαν από την ΑΚΣ (hierarchical classification, method furthest neighbor, Chebytev interval).⁵

3. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

3.1. Εξέλιξη του συνολικού πληθυσμού και της δομής του κατά εθνικότητα

Η μεταβολή του συνολικού πληθυσμού (εφόσον το φυσικό ισοζύγιο τείνει να μηδενιστεί)⁶ οφείλεται ουσιαστικά στην εισροή αλλοδαπών, κυρίως από την περιοχή των Βαλκανίων. Κατά το διάστημα 1991-2001 ο αλλοδαπός πληθυσμός της χώρας πέρασε από 166.031 σε 796.713 κατοίκους, δηλαδή σχεδόν πενταπλασιάστηκε.

4. Η έννοια της αδράνειας εδώ χρησιμοποιείται ως ισοδύναμη με αυτήν της διακύμανσης.

5. Η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες και η ιεραρχική ταξινόμηση έγιναν με το στατιστικό πακέτο SPSS, v. 10.

6. Το φυσικό ισοζύγιο της Ελλάδας της περιόδου 1991-2000 είναι της τάξης του 0,2 % (μέσος ετήσιος δείκτης περιόδου, πηγή: www.statistics.gr, ίδιοι υπολογισμοί).

Η αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού παρουσιάζει ενδιαφέρουσες διακυμάνσεις σε σχέση με τη χώρα προέλευσης. Οι αλλοδαποί που προέρχονται από χώρες εκτός των Βαλκανικών, διπλασιάστηκαν. Όμως, οι αλλοδαποί που προέρχονται από τις Βαλκανικές χώρες πολλαπλασιάστηκαν επί 19: Αλβανοί, Βούλγαροι και Ρουμάνοι σημείωσαν την μεγαλύτερη αύξηση (Πίνακας 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μεσο-απογραφική εξέλιξη των υπο-πληθυσμών της Ελλάδας

Πληθυσμός	1991	2001	Δ(1991-2001) (%)	(2001/1991)
Σύνολο	10.259.900	10.964.020	6,9	1,1
Αλλοδαποί	166.031	796.713	379,9	4,8
Χώρες εκτός Βαλκανίων	139.805	287.174	105,4	2,1
Χώρες των Βαλκανίων	26.226	509.539	1.842,9	19,4
Αλβανοί	20.556	443.550	2.057,8	21,6
Βούλγαροι	2.413	37.230	1.442,9	15,4
Ρουμάνοι	1.923	23.066	1.099,5	12,0
Γιουγκοσλάβοι ⁷	1.334	5.693	326,8	4,3

Πηγές: ΕΣΥΕ (2005), www.statistics.gr, Πίνακας 3 για την Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

Ειδικότερα, όπως διασαφηνίζεται από τον Πίνακα 2, η αύξηση των αλλοδαπών Βαλκανικής προέλευσης συνέβαλε κατά 77% στην αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία του εικοστού αιώνα. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει τον κυρίαρχο ρόλο τους στη διαμόρφωση του φαινομένου εγκατάστασης αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα.

Η διαχρονική αυτή εξέλιξη επέφερε σημαντικές αλλαγές στη δομή κατά χώρα προέλευσης των αλλοδαπών κατοίκων της Ελλάδας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 1991, η πλειονότητα των αλλοδαπών (Πίνακας 3) προερχόταν από χώρες εκτός της περιοχής των Βαλκανίων. Οι Βαλκάνιοι αντιστοιχούσαν στο 16% του πληθυσμού των αλλοδα-

7. Στην κατηγορία «Γιουγκοσλάβοι» τοποθετούνται άτομα από την πρώην Γιουγκοσλαβία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Επιμερισμός της δια-απογραφικής αύξησης των αλλοδαπών

Αλλοδαποί	630.682	100,0
Χώρες εκτός Βαλκανίων	147.369	23,4
Βαλκανικές χώρες	483.313	76,6

Πηγή: Ομοίως.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Μεταβολή στη σύνθεση του πληθυσμού της Ελλάδας (%)

Πληθυσμός	1991	2001
Συνολικός πληθυσμός	100	100
από τον οποίο αλλοδαποί	1,6	7,3
<i>από τους αλλοδαπούς:</i>		
Χώρες εκτός Βαλκανίων	84,2	36,0
Χώρες των Βαλκανίων	15,8	64,0
<i>από χώρες των Βαλκανίων:</i>		
Αλβανοί	78,4	87,1
Βούλγαροι	9,2	7,3
Ρουμάνοι	7,3	4,5
Γιουγκοσλάβοι	5,1	1,1

Πηγή: Ομοίως.

τών και αποτελούνταν κυρίως από Αλβανούς (78% των Βαλκανίων αλλοδαπών) (βλ. επίσης M. Carella και R. Pace, 2001, σ. 69). Δέκα έτη αργότερα η σχέση αντιστρέφεται και το 2001, το 64% των αλλοδαπών προέρχονται από την περιοχή των Βαλκανίων. Σχετικά με την κατά εθνικότητα δομή τους, οι Αλβανοί παραμένουν πλειονότητα (87%), το σχετικό τους βάρος αυξάνει, ενώ αυτό των υπόλοιπων βαλκανικών χωρών μειώνεται.

Αναλυτικότερα, σχετικά με τα χαρακτηριστικά των εγκαθιστάμενων και σύμφωνα με τα δεδομένα της τελευταίας απογραφής, 49% των αλλοδαπών ανήκουν στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, από τον οποίο το 69% είναι άνδρες. Αναφορικά με τη δηλωθείσα αιτία εγκατάστασης στην Ελλάδα, το 54% δήλωσε ότι αναζητά εργασία, από τους οποίους το 59% ήταν άνδρες και το 41% γυναίκες. Το 13% δήλωσε ως αιτία της εγκατάστασης την επανένωση της οικογένειάς τους και το 7% τον επαναπατρι-

σμό. Αν απομονωθούν οι αλλοδαποί εκ Βαλκανίων, η συμμετοχή εκείνων που είχαν ως αιτία εγκατάστασης την ανεύρεση εργασίας ήταν 58% (84% Αλβανοί), ενώ οι περιπτώσεις επανένωσης της οικογένειας ανέρχονται σε 15% (94% Αλβανοί). Όσον αφορά τη διάρκεια της παραμονής των απογυφέντων εργαζόμενων αλλοδαπών στην Ελλάδα, το 47% βρίσκεται στη χώρα 1-5 έτη, το 41% παραμένει περισσότερα από 5 έτη και το 12% κάτω από ένα έτος.

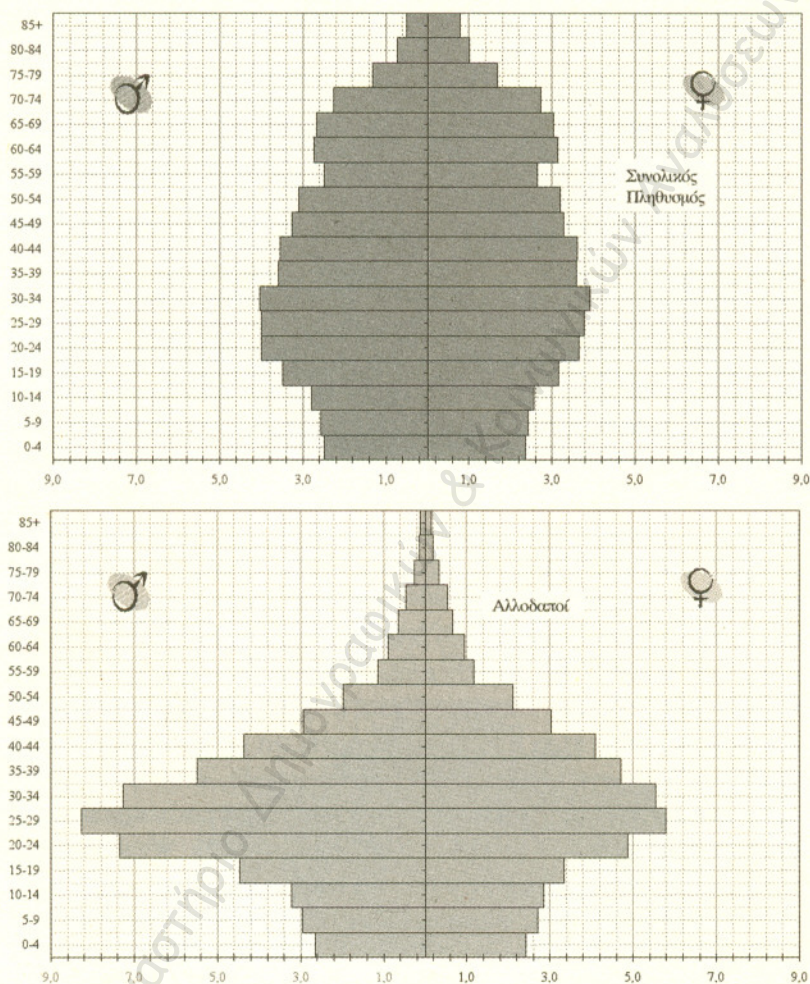
3.2. Πληθυσμιακές πυραμίδες: Η επίδραση των αλλοδαπών στην κατά ηλικία και φύλο σύνθεση του πληθυσμού της Ελλάδας

Η μελέτη των πληθυσμιακών πυραμίδων θεωρείται σημαντική εφόσον καθιστά εφικτή την απόκτηση συνολικής εικόνας για τη δομή και τη διαφορετικότητα των υπό εξέταση πληθυσμών (Διάγραμμα 1). Ακολουθεί η επίδραση των αλλοδαπών στην κατά φύλο και ηλικία σύνθεση του πληθυσμού της Ελλάδας σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης. Η συμμετοχή των αλλοδαπών στην κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού αποτυπώνεται στην αύξηση ορισμένων ηλικιακών ομάδων. Η συνεισφορά των αλλοδαπών σε απόλυτες τιμές, κατά ηλικιακή ομάδα, αναπαρίσταται στο Διάγραμμα 2, ενώ η συμμετοχή τους σε σχετικές τιμές παρουσιάζεται στην ποσοστιαία ηλικιακή πυραμίδα (Διάγραμμα 3). Τέλος, υπολογίζεται η ποσοστιαία μεταβολή ορισμένων δομικών δεικτών (αναλογία φύλων, δείκτες γήρανσης και εξάρτησης, ειδικό βάρος των γηραιότερων ηλικιακών ομάδων), λόγω της παρουσίας αλλοδαπών στη χώρα ώστε να αξιολογηθεί σε γενικές γραμμές η επίδραση του πληθυσμού αυτού.

Η πληθυσμιακή πυραμίδα της Ελλάδας, τόσο των απόλυτων όσο και των σχετικών συχνοτήτων αποτελεί απεικόνιση ενός ώριμου έως ελαφρά γερασμένου πληθυσμού. Το σχήμα ήπιου «αμφορέα» αντικατοπτρίζει την πορεία μείωσης της συγχρονικής γονιμότητας, ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1980, με συρρίκνωση του πληθυσμού στις ηλικίες κάτω των είκοσι ετών και για τα δύο φύλα. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 2001 οι απώλειες των παγκόσμιων πολέμων έχουν σχεδόν εξαλειφθεί ως εσοχές από την πυραμίδα της Ελλάδας, με εξαίρεση την ομάδα 55-59 ετών, της οποίας η συρρίκνωση αποτυπώνει την καθυστέρηση των γεννήσεων λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι πυραμίδες των σχετικών συχνοτήτων στο Διάγραμμα 1 απεικονίζουν την κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού της Ελλάδας σε αντιπαράθεση με εκείνη των αλλοδαπών που απογράφηκαν το 2001 στην επικράτεια. Η διαφοροποίηση των δύο πληθυσμών είναι σαφής. Ο πληθυσμός της Ελλάδας (ώριμος έως και γερασμένος) παρουσιάζει σχετικά ομοιόμορφη ποσοστιαία κατανομή μεταξύ των διαφόρων ηλικιακών ομάδων του. Στο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Σύνθεση κατά ηλικιακή ομάδα και προέλευση, συνολικός πληθυσμός και αλλοδαποί (%), Ελλάδα, 2001

Πηγές: ΕΣΥΕ (2005), www.statistics.gr, Πίνακας 3 για την Eurostat, ίδιοι υπολογισμοί.

εσωτερικό αυτού του πληθυσμού «κρύβεται» ένας πληθυσμός με εντελώς διαφορετική δομή και σύνθεση, ο πληθυσμός των αλλοδαπών.

Ο πληθυσμός των αλλοδαπών έχει τη μορφή πολύ κλειστής «σβούρας» διογκωμένης στη μέση, ιδιαίτερα στους άνδρες. Η υψηλότερη συγκέντρω-

ση πληθυσμού εντοπίζεται στις παραγωγικές ηλικίες (μέγιστη συγκέντρωση 20-39 ετών). Μετά την ηλικία των 45 ετών τα ποσοστά είναι χαμηλά, χωρίς σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και βαίνουν ταχέως μειούμενα με το πέρασμα σε μεγαλύτερες ηλικίες. Στο άνω τμήμα της πυραμίδας αποτυπώνεται η παρουσία αλλοδαπών που προέρχονται κυρίως από χώρες της ΕΕ, οι περισσότεροι εξ αυτών σε ηλικία συνταξιοδότησης (M.-N. Duquenne και T. Kaklamani, 2004).⁸ Όσον αφορά το νεανικό τμήμα της πυραμίδας, δηλαδή τον πληθυσμό κάτω των 20 ετών, το ειδικό του βάρος είναι συγκριτικά χαμηλό, υψηλότερο ωστόσο από το αντίστοιχο του συνολικού πληθυσμού στις ίδιες ηλικίες. Οι διαφορές μεταξύ των δύο πυραμίδων είναι εντονότερες στους άνδρες.

Συνεπώς, ο πληθυσμός της Ελλάδας είναι σε σημαντικό βαθμό «πολυεθνικός» με τον κύριο όγκο των ξένων να αποτελείται από οικονομικούς μετανάστες με προέλευση τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και κυρίως την Αλβανία (65%). Τόσο οι προερχόμενοι από χώρες της Βαλκανικής (65,6%), όσο και εκείνοι που προέρχονται από δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (9,7%) είναι ουσιαστικά οικονομικοί μετανάστες και «ευθύνονται» για τη διόγκωση της πυραμίδας στις παραγωγικές ηλικίες. Όσον αφορά όμως τους αλλοδαπούς που προέρχονται από τις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης (ΕΕ, ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία: 13,3%), η μορφή της μετεγκατάστασής τους διαφέρει σημαντικά από αυτήν των οικονομικών μεταναστών. Γενικώς, πρόκειται για άτομα που βρίσκονται σε ηλικία συνταξιοδότησης και είτε είναι πολίτες της ΕΕ, είτε είναι ελληνικής καταγωγής.⁹ Αυτό είναι το τμήμα των αλλοδαπών που εμφανίζεται στην κορυφή της πυραμίδας.

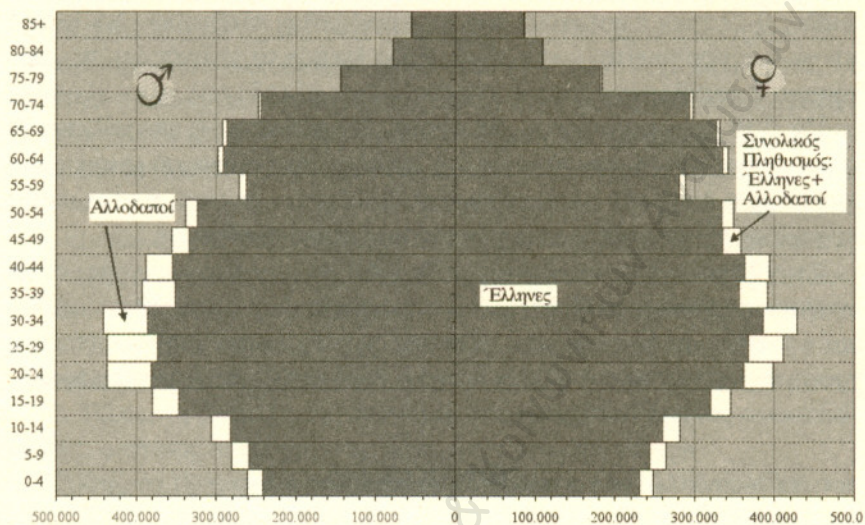
Στο σημείο αυτό, πέρα από τη διαπίστωση ότι οι δομές των υπο-πληθυσμών που ζουν στην Ελλάδα είναι διαφορετικές, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η έλευση και η παραμονή στη χώρα ατόμων που προήλθαν από το εξωτερικό επηρέασε τη δομή του πληθυσμού της (Ph. Wanner, 2002, σ. 21). Παρουσιάζεται λοιπόν σε σχετικές τιμές η πυραμίδα ηλικιών του συνολικού πληθυσμού και συγκρίνεται με την πυραμίδα του πληθυσμού από τον οποίο έχουν αφαιρεθεί τα άτομα αλλοδαπής προέλευσης (Διάγραμμα 1). Μεθοδολογικά, χρησιμοποιούμε ένα υπο-πληθυσμό (των Ελλήνων) για να αξιολογήσουμε κατά πόσον η παρουσία αλλοδαπών επέδρασε στη μορφή της πυραμίδας του πληθυσμού της χώρας. Δύο είναι οι κύριες διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο πληθυσμών (Διάγραμμα 3). Η

8. Βλ. και υποσημείωση 1.

9. Ό.π.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

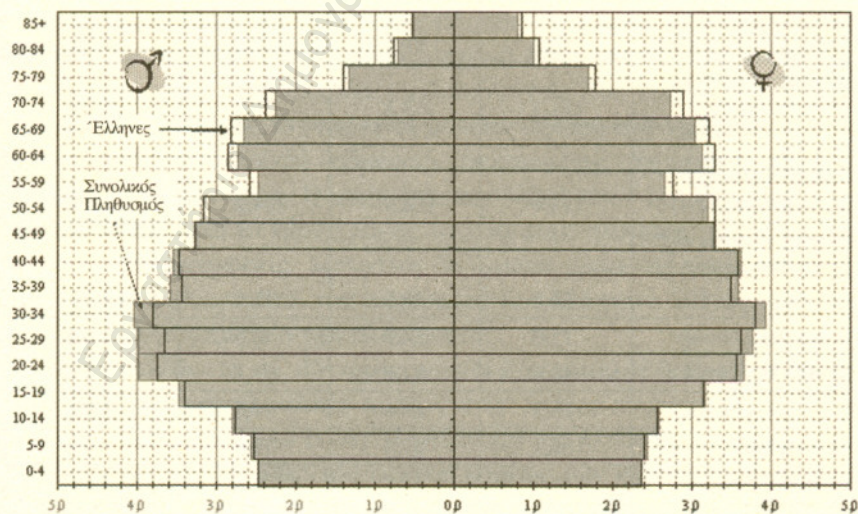
Πληθυσμιακή σύνθεση κατά ηλικιακή ομάδα, συνολικός πληθυσμός, Έλληνες και αλλοδαποί, απόλυτες τιμές, Ελλάδα, 2001

Πηγές: Ομοίως.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Σύνθεση κατά ηλικιακή ομάδα, συνολικός πληθυσμός και Έλληνες (%) Ελλάδα, 2001

Πηγές: Ομοίως.

μία παρουσιάζεται στις ηλικιακές ομάδες 20-34 ετών, κυρίως στους άνδρες, με υπεροχή του συνολικού πληθυσμού και η άλλη αφορά στην έλλειψη αλλοδαπών στις ηλικίες άνω των 55 ετών. Τέλος, στις ηλικιακές ομάδες 0-19 ετών η κατανομή των συγκρινόμενων πληθυσμών δεν φαίνεται να διαφοροποιείται ουσιαστικά. Παρά λοιπόν το γεγονός ότι στο Διάγραμμα 2 (απόλυτες τιμές) η παρουσία των αλλοδαπών στην ηλικιακή ομάδα 0-19 ετών εμφανίζεται σημαντική, δεν φαίνεται να επηρεάζεται το ειδικό βάρος αυτών των ηλικιών στο σύνολο του πληθυσμού (Διάγραμμα 3), καθώς η δομή του πληθυσμού των αλλοδαπών σε αυτό το τμήμα της πυραμίδας προσομοιάζει με αυτήν του συνολικού πληθυσμού.

Στον Πίνακα 4 συνοψίζονται οι δομικοί δείκτες που περιγράφουν τη σύνθεση του συνολικού πληθυσμού και του πληθυσμού των Ελλήνων, καθώς και η ποσοστιαία διαφορά τους. Η σύγκρισή τους έμμεσα οδηγεί στην καταγραφή της επίδρασης των αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού της χώρας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Επίδραση (%) της παρουσίας των αλλοδαπών βάσει επιλεγμένων δεικτών δημογραφικών δομών

Δείκτες δημογραφικών δομών	Συνολικός πληθυσμός (%) (1)	Έλληνες (%) (2)	Αλλοδαποί (%) (3)	Συνολικός (πληθυσμός-Ελληνες)(%)/ (Ελληνες) [(1)-(2)](%) / (2)
Αναλογία φύλων (άνδρες(%)/γυναίκες)	98,0	96,6	119,9	1,5%
Δείκτης γήρανσης: (65+)(%)/(0-14)	111,3	118,8	21,2	-6,3%
Δείκτης αντικατάστασης: (15-19)(%)/(60-64)	113,4	106,5	424,1	6,6%
Δείκτης εξάρτησης: (((0-14)+(65+))(%)) /(15-64)	46,6	48,5	25,1	-3,9%
(0-14)(%)/Σύνολο	15,0	14,9	16,6	0,8%
(15-44)(%)/Σύνολο	44,4	42,8	65,7	3,7%
(45-64)(%)/Σύνολο	23,8	24,6	14,2	-2,9%
(15-64)(%)/Σύνολο	68,2	67,3	79,9	1,3%
(65+)(%)/Σύνολο	16,7	17,7	3,5	-5,6%

Η παρουσία των αλλοδαπών επέδρασε πολλαπλώς στη δομή του ελληνικού πληθυσμού. Αρχικά, διαπιστώνεται η αύξηση κατά 1,5% στην αναλογία των φύλων υπέρ των ανδρών, κάτι αναμενόμενο αν αναλογιστεί κανείς τον οικονομικό χαρακτήρα του κύριου όγκου των μετακινήσεων. Παρατηρείται, επίσης, ότι ενώ οι ηλικίες στις οποίες συγκεντρώνεται η πλειονότητα των αλλοδαπών (15-44 ετών) αυξάνονται κατά 3,7%, σε σχέση με το ποσοστό που θα προέκυπτε το 2001 χωρίς την παρουσία των αλλοδαπών, οι ηλικίες 65 ετών και άνω, έμμεσα, επηρεάζονται περισσότερο με την αναλογική τους μείωση κατά 5,6%. Ταυτόχρονα, η αύξηση κατά 0,8% του ποσοστού των 0-14 ετών σε συνδυασμό με την προηγούμενη μείωση προκαλούν την πτώση του δείκτη γήρανσης κατά 6,3%. Ο δείκτης εξάρτησης μειώνεται επίσης (κατά 3,9%) μέσω των σχετικών αυξομειώσεων των συστατικών του στοιχείων: οι ηλικίες 0-14 ετών διογκώθηκαν κατά 0,8%, λόγω της παρουσίας των αλλοδαπών, αυτές των 65 ετών και άνω μειώθηκαν κατά 5,6%, ενώ οι ηλικίες 15-64 ετών αυξήθηκαν κατά 1,3%. Τέλος, τη μεγαλύτερη επίπτωση παρουσιάζει ο δείκτης αντικατάστασης, ο οποίος αυξήθηκε κατά 6,6% λόγω των αλλοδαπών.

Επίσης, αν εξεταστεί η επίδραση της παρουσίας των αλλοδαπών επί του συνόλου του παραγωγικού τμήματος του πληθυσμού (15-64 ετών), αυτή δεν φαίνεται αξιόλογη. Εάν όμως ο πληθυσμός αυτός επιμεριστεί στα τμήματα 15-44 και 45-64 ετών, αναδεικνύεται σημαντική εσωτερική διαφοροποίηση: Η ομάδα 15-44 ετών αυξήθηκε κατά 3,7%, ενώ η ομάδα 45-64 ετών μειώθηκε κατά 2,9%. Έτσι το σύνολο των διαφοροποιήσεων οδηγεί σε μικρή σχετικά αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού παραγωγικής ηλικίας.

Συμπερασματικά, ως προς την επίδραση στην κατά ηλικία και φύλο σύνθεση του πληθυσμού της χώρας, αρχικά διαπιστώνεται ότι στον ίδιο γεωγραφικό χώρο (της Ελλάδας) φιλοξενούνται δύο τελείως διαφορετικού τύπου πληθυσμοί. Ο ένας είναι μάλλον ώριμος έως γηρασμένος, ενώ ο δεύτερος έχει τη μορφή «σβούρας», διογκωμένης στη μέση και συρρικνωμένης στα δύο άκρα. Η επίδραση των αλλοδαπών στο γενικό πληθυσμό εξαρτάται από το ειδικό βάρος τους σε κάθε ηλικιακή ομάδα και τις σχετικές συγκεντρώσεις. Μετράται δε έμμεσα μέσω της σύγκρισης του συνολικού πληθυσμού και του πληθυσμού των Ελλήνων: Η διαφορά τους οφείλεται στην παρουσία των αλλοδαπών.

Τα αποτελέσματα της σύγκρισης κατέδειξαν χαμηλού βαθμού επίδραση στις παραγωγικές ηλικιακές ομάδες στις οποίες συγκεντρώνονται οι αλλοδαποί (δηλαδή 15-64 ετών). Η κατανομή του πληθυσμού επηρεάστηκε έμμεσα μέσω της μείωσης του ειδικού βάρους των ηλικιωμένων των 65 ετών και άνω, η οποία δεν οφείλεται τόσο στην αύξηση των 0-14 ετών,

όσο στην έλλειψη αλλοδαπών ηλικιωμένων 65 ετών και άνω.

Η μελέτη των πυραμίδων (Διαγράμματα 2 και 3) κατέδειξε ότι, εν τέλει, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης περιόδου, η είσοδος των αλλοδαπών στη χώρα δεν ανέτρεψε το προφίλ της πληθυσμιακής πυραμίδας. Η βάση της πυραμίδας δεν βελτιώθηκε ουσιαστικά. Η μόνη επίδραση που καταγράφεται αφορά τις παραγωγικές ηλικίες με έμφαση στο περισσότερο νεανικό τμήμα τους, των 20-34 ετών. Η επίδραση αυτή αποτυπώνεται και στα δύο φύλα και είναι σημαντικότερη στους άνδρες. Δεδομένων αυτών των διαπιστώσεων, η διερεύνηση της επίδρασης των αλλοδαπών στην κατά ηλικία δομή του πληθυσμού των νομών της Ελλάδας, θα περιοριστεί στις παραγωγικές ηλικίες 15-64 ετών.¹⁰

4. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟ

4.1. Η κατά νομό χωροθέτηση των αλλοδαπών και το ειδικό τους βάρος

Στο χαμηλότερο χωρικό επίπεδο δύο είναι τα ερωτήματα που τίθενται: Πώς χωροθετούνται – διασπείρονται οι αλλοδαποί στους διάφορους νομούς και σε ποιους από αυτούς η επίπτωση της παρουσίας τους είναι ισχυρότερη; Για να προσεγγιστεί το ζήτημα της διαφορικής διασποράς υπολογίστηκε, ανά νομό, ο δείκτης συγκέντρωσης των αλλοδαπών, ο οποίος προκύπτει από τη σχέση του ειδικού βάρους του πληθυσμού αναφοράς σε επίπεδο νομού προς αυτό επί συνόλου χώρας.¹¹ Έτσι, στην παρούσα ενότητα μελετάται η ανά νομό χωροθέτηση των αλλοδαπών, μέσω του δείκτη χωρικής συγκέντρωσης (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 1α) και, στη συνέχεια, διερευνώνται οι χωρικές διαφοροποιήσεις του ποσοστού συμμετοχής των αλλοδαπών στο συνολικό πληθυσμό του κάθε νομού (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 1β). Οι δύο απεικονίσεις οδηγούν σε παρόμοιο χωρικό μοτίβο, δεδομένου ότι, στις περιοχές όπου καταγράφεται υψηλή συγκέντρωση αλλοδαπών, το ειδικό τους βάρος στο συνολικό πληθυσμό εμφανίζεται συγκριτικά σημαντικότερο.

10. Σημειώνεται ότι η επικέντρωση στο σύνολο των παραγωγικών ηλικιών και όχι στα επί μέρους τμήματά του, στα οποία εμφανίζεται η πλειονότητα των αλλοδαπών, δεν επηρεάζει τα αποτελέσματα των αναλύσεων σε επίπεδο νομού.

11. Ο δείκτης συγκέντρωσης των αλλοδαπών είναι:

$$I_{Cimm} = \frac{\% \text{ αλλοδαπών νομού επί συνολικού πληθυσμού νομού}}{\% \text{ αλλοδαπών νομού επί συνολικού πληθυσμού χώρας}} \times 100$$

Η χωροθέτηση των αλλοδαπών έχει σαφή διαμόρφωση με ιδιαίτερη ένταση στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα / Θεσσαλονίκη), στα ανατολικά παράλια της χώρας, τα νησιά του Ιονίου, του Αιγαίου, την Κρήτη και την Πελοπόννησο. Αντίθετα, όλοι οι νόμοι της Θράκης και οι νομοί Σερρών και Δράμας, καθώς και το σύνολο των μη παραλιακών νομών της Θεσσαλίας και της Ηπείρου δεν φαίνεται να ανήκουν στις επιλογές εγκατάστασης των αλλοδαπών. Παρόμοιο είναι το χωρικό μοτίβο του ειδικού βάρους των αλλοδαπών επί του συνολικού πληθυσμού κάθε νομού. Σε δεκαεπτά νομούς το ειδικό βάρος των αλλοδαπών είναι υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο (6,9%) ενώ οι υψηλότερες τιμές καταγράφονται στη Ζάκυνθο (13,2%), τη Βοιωτία (10,0%), τις Κυκλάδες (9,8%) και την Αττική (9,5%), ενώ οι ελάχιστες στο βορειο-ανατολικό τμήμα της χώρας (Ροδόπη, Ξάνθη, Έβρος).

4.2. Χωρικές διαφοροποιήσεις της κατανομής των αλλοδαπών, αναλόγως της χώρας προέλευσης

Στη συνέχεια διερευνάται η χωροθέτηση των αλλοδαπών, βάσει της χώρας προέλευσης. Στην ανάλυση περιελήφθησαν οι είκοσι πρώτες χώρες προέλευσης στις οποίες εντάσσεται το 90% των αλλοδαπών. Η ταξινόμηση των χωρών αυτών σε ευρύτερες γεωγραφικές ζώνες οδηγεί σε τέσσερις ομάδες, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5. Η χαρτογράφηση των νομών, σύμφωνα με την ταξινόμηση αυτή, διευκολύνει σημαντικά τη μελέτη των χωρικών διαφοροποιήσεων αναλόγως της περιοχής προέλευσης των αλλοδαπών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Αλλοδαποί βάσει περιοχής προέλευσης

Περιοχή προέλευσης	Ειδικό βάρος επί συνόλου αλλοδαπών
<i>Βαλκανικές χώρες</i> (κυρίως Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία)	65%
<i>Πρώην σοσιαλιστικές χώρες</i> (κυρίως Γεωργία, Ρωσία, Ουκρανία, Πολωνία)	8%
Αρμενία, Ινδία, Ιράκ, Φιλιππίνες, Αίγυπτος	7%
<i>Ανεπτυγμένες χώρες</i> (κυρίως ΗΠΑ, Καναδάς, Κύπρος, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Αυστραλία)	10%
Σύνολο	90%

Πηγή: www.statistics.gr, Πίνακας 3 προς Eurostat.

Η διαπίστωση ότι επί συνόλου χώρας οι αλλοδαποί από τις Βαλκανικές χώρες είναι πλειονότητα, δεν ισχύει όταν το χωρικό επίπεδο ανάλυσης γίνεται χαμηλότερο. Στην ανάλυση ανά νομό το ειδικό βάρος των Βαλκανίων διαφοροποιείται σημαντικά (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 2α). Διαμορφώνεται μια ομάδα νομών που χωροθετείται στην κεντρική Ελλάδα, με την αναλογία των Βαλκανίων να υπερβαίνει το 80% των παρόντων αλλοδαπών. Ελαφρά μικρότερη, αλλά σημαντική (συμμετοχή 60%-80%), εμφανίζεται στους όμορους νομούς. Εξαιρέση αποτελούν η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και οι νομοί Χίου, Δωδεκανήσου και Χανίων, όπου η συμμετοχή των Βαλκανίων στον αλλοδαπό πληθυσμό είναι σχετικά περιορισμένη, με τους τρεις πλέον ανατολικούς νομούς της Θράκης να παρουσιάζουν τις χαμηλότερες τιμές. Εν τέλει, η χωροθέτηση των Βαλκάνιων μεταναστών, ανιχνεύσιμη μέσω της υψηλής διακύμανσης των τιμών συμμετοχής τους στο συνολικό πληθυσμό, εντοπίζεται στον κεντρικό και νότιο κορμό της χώρας (ελάχιστη τιμή 23% στο νομό Ροδόπης και μέγιστη τιμή στο νομό Άρτας 92%).

Η κατανομή των αλλοδαπών που προέρχονται από τις υπόλοιπες πρώην ανατολικές χώρες (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 2β) σε σύγκριση με τους Βαλκάνιους παρουσιάζει το αντίστροφο ακριβώς χωρικό μοτίβο. Με επίσης υψηλή διακύμανση τιμών (ελάχιστη τιμή στο νομό Άρτας 1% και μέγιστη στο νομό Ξάνθης, 35%) και αυτή η κατηγορία αλλοδαπών είναι χωρικά εντοπισμένη. Το ειδικό τους βάρος είναι σημαντικό στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και στο νομό Χανίων, δευτερευόντως δε στους νομούς Πέλλας, Ημαθίας, Πιερίας και Κοζάνης της Κεντρικής Μακεδονίας, στην Αττική, την Αργολίδα, τη Λακωνία και το Ρέθυμνο. Στον κεντρικό και νότιο κορμό της χώρας, όπου κυριαρχούν οι Βαλκάνιοι, η συμμετοχή της δεύτερης αυτής ομάδας των αλλοδαπών παραμένει περιορισμένη. Σημειώνεται επίσης ότι οι νομοί Χίου και Δωδεκανήσου παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά αλλοδαπών και από τις δύο αυτές ομάδες.

Στο Χάρτη 3α (βλ. Παράρτημα) ταξινομούνται αρχικά, σύμφωνα με το ειδικό τους βάρος, οι αλλοδαποί (κυρίως Ασιάτες) της τρίτης κατηγορίας του Πίνακα 5. Χωρικά εντοπισμένοι και αυτοί (ελάχιστη συμμετοχή 0,1% στο νομό Γρεβενών και μέγιστη 27% στο νομό Έβρου), καταγράφονται στη Θράκη, το νομό Σερρών αλλά κυρίως στους νομούς Εύβοιας, Βοιωτίας και στην Αττική.¹² Δευτερευόντως, συμπληρώνουν το μοτίβο των οικονομικών μεταναστών με τη συμμετοχή τους (από 10%-20%) στους

12. Η περιοχή της Αττικής αντιμετωπίζεται ως ενιαίο χωρικό σύνολο, ως νομός.

νομούς Θεσσαλονίκης, Αχαΐας, Αργολίδας και Ρεθύμνης. Μικρότερη συμμετοχή εμφανίζουν στους νομούς Καβάλας, Δράμας, Κιλκίς, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Δωδεκανήσου και Χανίων. Σε όλους τους υπόλοιπους νομούς συμμετέχουν με πολύ μικρά ποσοστά (κάτω του 2% των αλλοδαπών).

Οι αλλοδαποί, μόνιμοι κάτοικοι της Ελλάδας που προέρχονται από τις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 3β) έχουν διαφορετικού τύπου χαρακτηριστικά, κίνητρα και πληθυσμιακή δομή. Σύμφωνα με τα σχετικά δεδομένα, το 29% έχει ως κίνητρο την εργασία, 22% είναι παλιννοστούντες, 11% δηλώνει ως αιτία εγκατάστασης την επανένωση της οικογένειας, 8% είναι κυρίως Κύπριοι σπουδαστές, ενώ ένα υψηλό ποσοστό τους (30%) δεν διευκρίνισαν την αιτία εγκατάστασης στη χώρα.

Η πολυπλοκότητα του χαρακτήρα αυτής της μετακίνησης έχει ως αποτέλεσμα τη διάσπαρτη χωροθέτηση της συγκεκριμένης ομάδας σε όλη την Ελλάδα –αρκετά υψηλή διακύμανση: ελάχιστη τιμή στο νομό Φθιώτιδας (2%) και μέγιστη τιμή στο νομό Χίου (44%). Σημαντική σχετικά συγκέντρωση παρατηρείται στους νομούς Καστοριάς, Κέρκυρας και Κεφαλληνίας και τους νομούς Χίου, Σάμου και Δωδεκανήσου. Με αρκετά χαμηλότερα ποσοστά εμφανίζονται στην Κρήτη και την Πελοπόννησο, τους νομούς Αιτωλοακαρνανίας, Λέσβου, Πιερίας και Φλώρινας, τους νομούς Σερρών, Καβάλας και τους νομούς της Θράκης. Στην υπόλοιπη χώρα η συμμετοχή τους είναι μικρή (από 5% έως 10%), με διάσπαρτο χωρικό μοτίβο, ενώ αμελητέα μπορεί να χαρακτηριστεί στους νομούς Φλώρινας, Γρεβενών, Λάρισας, Καρδίτσας, Άρτας, Φθιώτιδας και Βοιωτίας.

5. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΣΤΗΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

5.1. Επίδραση στην κατανομή του πληθυσμού κατά νομό

Η παρουσία των αλλοδαπών στην Ελλάδα επηρέασε την κατανομή του πληθυσμού της χώρας κατά νομό, στο βαθμό που η εγκατάστασή τους δεν είναι χωρικά ομοιογενής. Συνεπώς, αξιολογώντας την επίδραση της παρουσίας τους, διερευνάται η ποσοστιαία μεταβολή της συμμετοχής του πληθυσμού κάθε νομού στο σύνολο της χώρας λόγω της παρουσίας αλλοδαπών.

Η επίδραση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί σημαντική, δεδομένου ότι οι τιμές της ποσοστιαίας μεταβολής αν υποθεθεί απουσία αλλοδαπών κυμαίνονται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Τις συγκριτικά υψηλότερες τιμές καταγράφουν οι νομοί στους οποίους η συγκέντρωση αλλοδαπού πληθυσμού είναι υψηλή: Αττική και Θεσσαλονίκη, και σε πολύ μικρότερο βαθμό οι νομοί Αχαΐας και Δωδεκανήσου (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 4).

5.2. Η επίδραση στην αναλογία των δύο φύλων

Προκειμένου να μελετηθεί η επίδραση των αλλοδαπών στην κατά φύλο σύνθεση του πληθυσμού της χώρας υπολογίστηκε το ποσοστό της αλγεβρικής διαφοράς του δείκτη αναλογίας των δύο φύλων ανάμεσα στον συνολικό και τον ελληνικό πληθυσμό. Ο δείκτης αναλογίας των δύο φύλων υπολογίζεται ως η σχέση του ανδρικού πληθυσμού προς το γυναικείο χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η μεταβλητή «ηλικία». Οι διαφορές των δεικτών ανάμεσα στο σύνολο της χώρας και τους Έλληνες οφείλονται στην παρουσία των αλλοδαπών. Η χαρτογράφηση των αποτελεσμάτων διευκολύνει την καλύτερη αποτύπωση των χωρικών διαφοροποιήσεων, των οποίων η μελέτη οδηγεί σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 5).

Διαπιστώνεται ότι, επί συνόλου χώρας, η παρουσία αλλοδαπών έχει επηρεάσει την αναλογία των δύο φύλων υπέρ των ανδρών (αύξηση κατά 1,5%). Οι τιμές της επίδρασης κατά νομό κυμαίνονται από -1,5% στα Δωδεκάνησα (μεταβολή της αναλογίας υπέρ των γυναικών) έως 7,5% στο νομό Βοιωτίας. Στο χάρτη διακρίνονται οι σχετικές χωρικές διαφοροποιήσεις: Η αναλογία των φύλων μεταβάλλεται υπέρ των γυναικών (με πολύ μικρά ποσοστά) στους νομούς Έβρου, Ροδόπης και Δωδεκανήσου. Στους δύο πρώτους νομούς, όπως ήδη προαναφέρθηκε, η παρουσία αλλοδαπών είναι εξαιρετικά χαμηλή. Στο νομό Δωδεκανήσου, όμως, όπου το ποσοστό των αλλοδαπών κυμαίνεται πάνω από 5%, αναδεικνύεται ενός διαφορετικού τύπου μετανάστευση, με κυρίαρχη την παρουσία των γυναικών ηλικίας 20 έως 29 ετών.¹³

Αντιθέτως, στο σύνολο των υπόλοιπων περιοχών της χώρας η παρουσία αλλοδαπών ευνόησε τους άνδρες, αυξάνοντας το μέγεθος του πληθυσμού τους. Η επίδραση αυτή δεν είναι χωρικά ομοιόμορφη. Στην πλειονότητα των νομών της χώρας η επίδραση στην αναλογία των δύο φύλων είναι μικρής έντασης, έως 2%, με δύο υπο-κατηγορίες (0-1% και 1-2%). Πάνω από 2% και έως το 7,5% (Νομός Βοιωτίας) τοποθετούνται μια σειρά νομοί, σε κάποιους από τους οποίους το ειδικό βάρος των αλλοδαπών είναι αρκετά υψηλό. Έτσι, σημαντική μπορεί να θεωρηθεί η διαταραχή στην αναλογία των δύο φύλων υπέρ των ανδρών στους νομούς Χαλκιδικής, Πέλλας, Λάρισας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Βοιωτίας, Εύβοιας, Αργολίδας, Κορινθίας, Ηλείας, Λακωνίας και Ρεθύμνης. Οι νομοί αυτοί απο-

13. Επειτα από μελέτη των σχετικών πληθυσμιακών πυραμίδων των αλλοδαπών των διαφόρων νομών.

τελούν γενικώς εύρωστες οικονομικά περιοχές, με αξιόλογη ανάπτυξη στη γεωργία ή/και τον τουρισμό. Σε αρκετές περιπτώσεις πρόκειται για νομούς που γειτονεύουν με τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Θεσσαλονίκη, Αθήνα). Γενικώς, ο πληθυσμός των αλλοδαπών που διαμένει στους νομούς αυτούς αποτελείται κυρίως από οικονομικούς μετανάστες, στην πλειονότητά τους άνδρες παραγωγικής ηλικίας.¹⁴

Η συνδυαστική μελέτη του χάρτη που αποτυπώνει το ειδικό βάρος των αλλοδαπών ανά νομό (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 1β) με αυτόν που αποτυπώνει την επίδραση της παρουσίας τους επί της αναλογίας των φύλων (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 5) οδηγεί σε ενδιαφέρουσες επιστημάνσεις. Διαπιστώνεται ότι, γενικώς, σε περιοχές με υψηλό ποσοστό αλλοδαπών εντοπίζεται η συγκριτικά μεγαλύτερη επίδραση στην αναλογία των φύλων. Ωστόσο, αυτό δεν είναι κανόνας. Υπάρχουν αρκετοί νομοί στους οποίους, ενώ το ειδικό βάρος των αλλοδαπών είναι σχετικά μικρό (π.χ. στο νόμο Λάρισας), η παρουσία τους είχε σημαντική επίδραση στην αναλογία των φύλων, που σημαίνει ότι ο βαθμός επίδρασης δεν είναι μοναδική συνάρτηση της συγκέντρωσης πληθυσμού. Ίσως, εν τέλει, η επίδραση επί της αναλογίας των φύλων να είναι συνυφασμένη περισσότερο με την κατά ηλικία δομή των εντοπισμένων σε συγκεκριμένο φύλο αλλοδαπών και λιγότερο με το ειδικό τους βάρος επί του συνολικού πληθυσμού.

5.3. Η ταξινόμηση των νομών σύμφωνα με την επίδραση των αλλοδαπών στην κατά ηλικία δομή τους

Προκειμένου να ελεγχθεί ο βαθμός επίδρασης των αλλοδαπών στην κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού του κάθε νομού χρησιμοποιήθηκε ο «Συγκεφαλαιωτικός Δείκτης Σχετικής Διαφοράς» (IRD) (H.S. Shryok et al, 1973, σ. 131· Μ. Παπαδάκης και Κ. Τσίμπος, 2004, σ. 343).¹⁵ Ο «Συγκεφαλαιωτικός Δείκτης Σχετικής Διαφοράς» είναι ανεξάρτητος από τα μεγέθη των πληθυσμών και προσμετρά τη διαφορά στην κατά ηλικία δομή δύο πληθυσμών, λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική βαρύτητα του πληθυσμού επίδρασης κατά ηλικιακή ομάδα. Από τη συγκριτική ανάλυση (§ 4.1 και § 4.2) προκύπτει ότι η παρουσία των αλλοδαπών επηρέασε κυρίως την

14. Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

15.
$$IRD = \frac{1}{2} * \frac{\sum_{i=1}^n \left| \left(\frac{r_i^b}{r_i^a} * 100 \right) - 100 \right|}{n}$$
, όπου r_i^x , ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού x στην ηλικιακή ομάδα i.

ομάδα των παραγωγικών ηλικιών. Θεωρήθηκε συνεπώς αποτελεσματικότερο ο ανωτέρω δείκτης να υπολογισθεί μόνον γι' αυτήν την ηλικιακή ομάδα. Οι πληθυσμοί που συγκρίνονται είναι ο συνολικός πληθυσμός και ο πληθυσμός των Ελλήνων καθώς οι διαφορές τους οφείλονται στην επίδραση των αλλοδαπών.

Μελετώντας το συγκριτικό χάρτη που παρουσιάζει τα αποτελέσματα των προαναφερθέντων υπολογισμών (Παράρτημα, Χάρτης 6) διαπιστώνεται ότι η Βόρεια Ελλάδα μαζί με τους ορεινούς νομούς της Πίνδου και της Πελοποννήσου (με εξαίρεση τη Χαλκιδική) δεν φαίνεται να επηρεάστηκε ως προς την κατά ηλικία σύνθεση των παραγωγικών ηλικιών της από την παρουσία των αλλοδαπών. Στην ανατολική Ελλάδα, από βορρά προς νότο, παρατηρείται ένα ισχυρό τόξο επίδρασης των αλλοδαπών, το οποίο περιλαμβάνει τους νομούς Χαλκιδικής, Πέλλας, Λάρισας, Μαγνησίας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Βοιωτίας, Αργολίδας, Κορινθίας, Λακωνίας και Μεσσηνίας. Στη νησιώτικη Ελλάδα, τα Ιόνια νησιά με τους νομούς Ζακύνθου και Κεφαλληνίας, η Κρήτη με τους νομούς Χανίων, Ρεθύμνου και Λασιθίου και οι νομοί Κυκλάδων και Δωδεκανήσου επηρεάζονται σημαντικά από την παρουσία αλλοδαπών. Πιο συνοπτικά, όσον αφορά την επίδραση της παρουσίας των αλλοδαπών στη δομή του δυνητικά ενεργού πληθυσμού των νομών της χώρας, αυτή εντοπίζεται κυρίως στην ανατολική και νότια Ελλάδα, καθώς και στα Ιόνια νησιά.

Η χρήση του Συγκεφαλαιωτικού Δείκτη Σχετικής Διαφοράς (IRD_{15-64}), για τις ηλικιακές ομάδες 15-64 ετών επέτρεψε την ταξινόμηση των νομών σε 4 κατηγορίες, αναλόγως της επίδρασης των αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού παραγωγικής ηλικίας. Έχοντας εντοπίσει τον οικονομικό χαρακτήρα της μετανάστευσης, η ανάλυση επικεντρώνεται στο παραγωγικό τμήμα του πληθυσμού, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι σύμφωνα με τις ενδείξεις (Διάγραμμα 3) η επίδραση στις ηλικίες 55-64 ετών είναι μηδαμινή.¹⁶ Τονίζεται επίσης ότι ανεξαρτήτως ηλικιακής ομάδας, η συγκριτικά μεγαλύτερη βαρύτητα της παρουσίας των ανδρών αλλοδαπών (Πίνακας 6) αποτυπώνεται σε σαφώς υψηλότερες τιμές του αντίστοιχου δείκτη IRD .

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης, οι ομάδες στις οποίες επιμερίζονται οι νομοί εμφανίζουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά (Πίνακας 7):

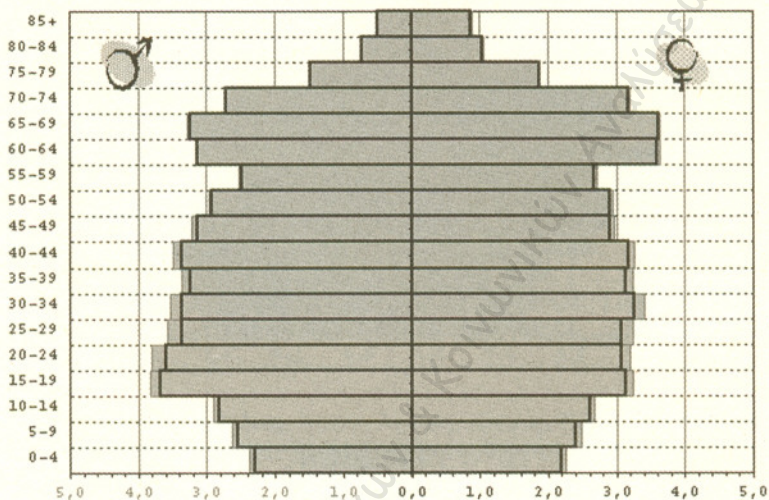
- Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι νομοί στους οποίους η παρουσία των αλλοδαπών έχει μικρή έως μηδαμινή σχετική επίδραση στην κατά ηλικία

16. Βλ. και υποσημείωση με αριθμ. 7.

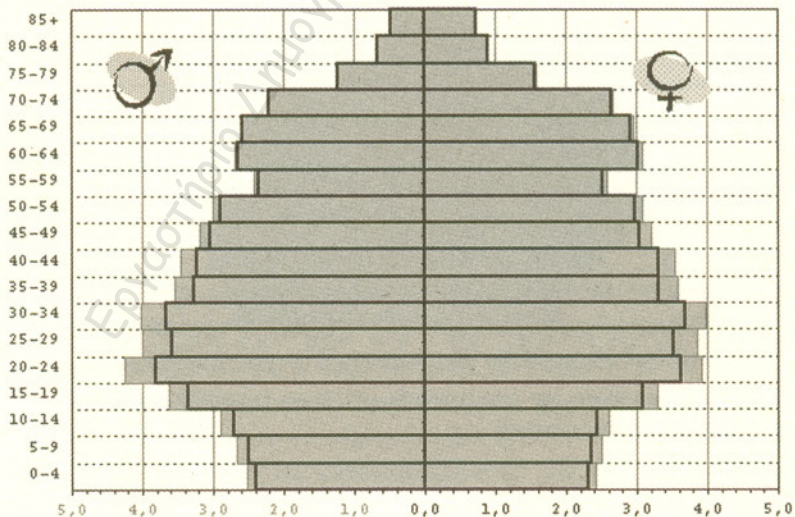
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

*Ταξινόμηση νομών αναλόγως του IRD₁₅₋₆₄
(της επίδρασης των αλλοδαπών στη σύνθεση των παραγωγικών ηλικιών), συνοπτικές πυραμίδες ηλικιών κατά ομάδα, 2001*

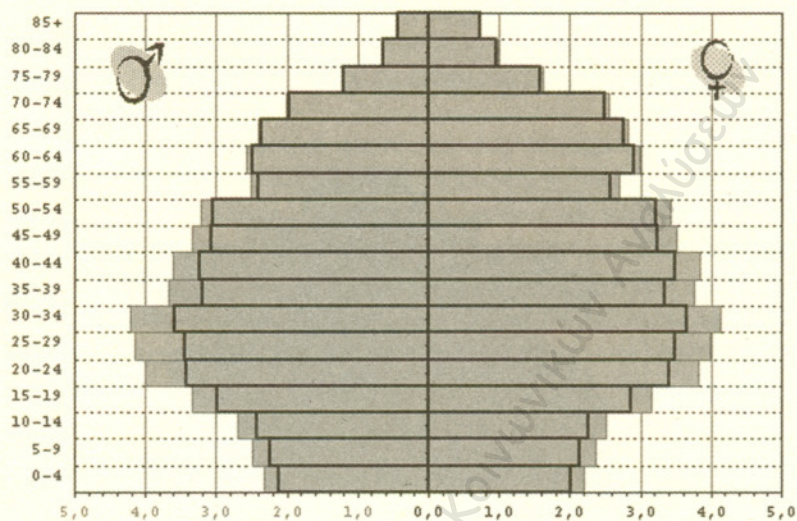
Α' ομάδα

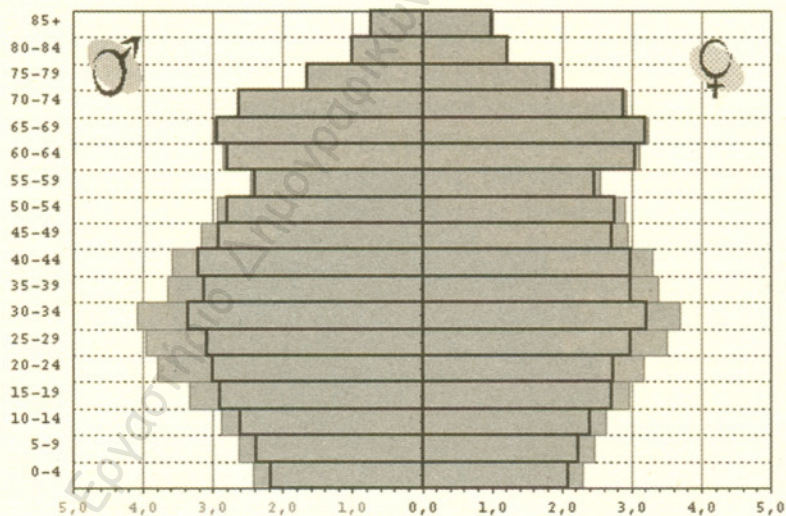
Β' ομάδα

Γ' ομάδα

Δ' ομάδα

Πηγή: www.statistics.gr, Πίνακες για την Eurostat, Πίνακας 3, ηλεκτρονική αποστολή στοιχείων από ΕΣΥΕ, ίδιοι υπολογισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

«Συγκεφαλαιωτικός Δείκτης Σχετικής Διαφοράς» (IRD₁₅₋₆₄)
κατά ομάδα ταξινόμησης και φύλο, στους 51 νομούς της Ελλάδας

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Α΄ Ομάδα	0,7	0,6	0,7
Β΄ Ομάδα	1,4	1,0	1,2
Γ΄ Ομάδα	2,2	1,4	1,8
Δ΄ Ομάδα	3,4	2,0	2,7
Σύνολο Χώρας	1,9	1,3	1,6

Πηγή: Ομοίως.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Ταξινόμηση των νομών σύμφωνα με την επίδραση αλλοδαπών
στη δομή του πληθυσμού τους (IRD₁₅₋₆₄)

Α΄ ομάδα Αιτωλοακαρνανίας, Αρκαδίας, Άρτας, Αχαΐας, Δράμας, Έβρου, Ευρυτανίας, Ημαθίας, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Καρδίτσας, Καστοριάς, Κιλκίς, Κοζάνης, Ξάνθης, Ροδόπης, Σερρών, Τρικάλων, Φλώρινας, Χίου
Β΄ ομάδα Αττικής, Γρεβενών, Δωδεκανήσου, Εύβοιας, Ηρακλείου, Θεσπρωτίας, Καβάλας, Λαρίσης, Λέσβου, Πέλλας, Πιερίας, Σάμου
Γ΄ ομάδα Ηλείας, Κέρκυρας, Λευκάδας, Μαγνησίας, Πρεβέζης, Ρεθύμνης, Χανίων
Δ΄ ομάδα Αργολίδας, Βοιωτίας, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Κορινθίας, Κυκλάδων, Λακωνίας, Λασιθίου, Μεσσηνίας, Φθιώτιδας, Φωκίδος, Χαλκιδικής

Πηγή: Ομοίως.

δομή τους. Στην κατηγορία αυτή ανήκει το 40% των νομών της χώρας (20/51). Στο Χάρτη 6 (Παράρτημα) αποτυπώνεται η χωροθέτησή τους: Οι νομοί στους οποίους η παρουσία των αλλοδαπών δεν αλλοιώνει την ηλικιακή δομή είναι οι νομοί της Θράκης και της κεντρικής-ηπειρωτικής Ελλάδας. Μπορούμε δε να ισχυριστούμε ότι δύο είναι τα κοινά χαρακτηριστικά των νομών της κατηγορίας αυτής: Αφ' ενός, απαρτίζουν τον κεντρικό ορεινό κορμό της χώρας και, αφ' ετέρου, γειτονεύουν ή/και συνορεύουν με τις όμορες Βαλκανικές χώρες.

- Στη δεύτερη κατηγορία οι τιμές του δείκτη (Πίνακας 6) προσεγγίζουν το μέσο όρο της χώρας. Σε αυτήν εντάσσεται το 23% των νομών της χώρας (12/51) και χωροθετούνται στα ανατολικά της παράλια (συμπεριλαμβάνεται η Αττική), αλλά και σε νησιώτικες περιοχές, όπως οι νομοί Ηρακλείου και Δωδεκανήσου. Οι νομοί που ανήκουν στην ενδοχώρα και αποτελούν «νησίδες» ελαφρά μεγαλύτερης επίδρασης των αλλοδαπών είναι οι νομοί Θεσπρωτίας, Γρεβενών, Καστοριάς και Πέλλας, νομοί που ανήκουν στη Βόρεια και Κεντρική Ελλάδα.
- Στην τρίτη κατηγορία συμπεριλαμβάνονται 7 νομοί (13%) στους οποίους η τιμή του δείκτη είναι υψηλότερη του εθνικού μέσου όρου. Ξεκινώντας από τα Ιόνια νησιά και τη γειτονική τους Ήπειρο (Κέρκυρας, Λευκάδας και Πρέβεζας) και προχωρώντας στη δυτική Πελοπόννησο (ν. Ηλείας), το νομό Μαγνησίας στα ανατολικά της χώρας και την Κρήτη (Νομοί Ρεθύμνης και Χανίων). Πρόκειται για νομούς στους οποίους διαπιστώνονται αρκετά σημαντικοί θύλακες παρουσίας αλλοδαπών παραγωγικής ηλικίας, ικανοί να επηρεάσουν μερικώς τη δομή του πληθυσμού τους.
- Η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει 12 νομούς (23%) στους οποίους η παρουσία αλλοδαπών παραγωγικής ηλικίας είναι πιο ισχυρή και έχει επηρεάσει αρκετά σε σχέση με τις υπόλοιπες τη δομή του πληθυσμού τους. Οι νομοί αυτοί είναι οι νομοί Ζακύνθου (μέγιστη τιμή) και Κεφαλληνίας στα Ιόνια νησιά, που θεωρούνται ως τόπος συγκέντρωσης των αλλοδαπών. Στα νησιά αυτά είναι συγκριτικά εύκολη η πρόσβαση από τη γείτονα χώρα, δεδομένου ότι προσελκύουν κυρίως Αλβανούς μετανάστες. Ακολουθούν οι νομοί της Στερεάς Ελλάδας, Φωκίδας, Φθιώτιδας και Βοιωτίας και της Πελοποννήσου, Αργολίδας, Κορινθίας, Μεσσηνίας και Λακωνίας. Οι ανωτέρω νομοί χαρακτηρίζονται από τη γεινιάσή τους με τα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Πάτρας. Οι υπόλοιποι νομοί (Χαλκιδικής, Κυκλάδων και Λασιθίου) έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό με όλους τους προηγούμενους την ενασχόληση των κατοίκων με τον τουρισμό και τη γεωργία, δραστηριότητες που προσελκύουν αλλοδαπούς που εγκαθίστανται με σκοπό την εργασία.

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι η άνιση αυτή κατανομή των αλλοδαπών στο χώρο υποκρύπτει, ενδεχομένως, θύλακες συγκέντρωσής τους σε γεωγραφική κλίμακα χαμηλότερη του νομού, και, συνεπώς, η επίδρασή τους στο επίπεδο αυτό δεν μπορεί να εντοπιστεί από την παρούσα ανάλυση.

5.4. Η διαφοροποίηση των δημογραφικών δεικτών λόγω της παρουσίας των αλλοδαπών στους νομούς της Ελλάδας

Δεδομένης της σχετικότητας του χαρακτήρα του IRD (Συγκεφαλαιωτικού Δείκτη Σχετικής Διαφοράς) κρίνεται απαραίτητο να ποσοτικοποιηθεί

κατά τρόπο «αναγνώσιμο», δηλαδή εύληπτο, το αντίκτυπο της παρουσίας των αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού κάθε νομού. Η επίδραση μετράται μέσω του ποσοστού μεταβολής του σχετικού βάρους των ατόμων ηλικίας 15-64 ετών και του δείκτη γήρανσης (65+/0-14 έτη). Ο δείκτης της γήρανσης απεικονίζει κατά μία έννοια τη δυναμική του πληθυσμού. Η σύγκριση πραγματοποιείται μεταξύ του συνολικού πληθυσμού και του πληθυσμού των Ελλήνων. Η επίδραση αυτή εκφράζεται ως ποσοστιαία μεταβολή του κάθε δείκτη οφειλόμενη στην παρουσία αλλοδαπών στη χώρα,¹⁷ και απεικονίζονται στο Χάρτη 7 (Παράρτημα).

Με βάση το γεγονός ότι η εισροή των αλλοδαπών στη χώρα είχε ως κίνητρο την ανεύρεση εργασίας (54% δηλώνει ως αιτία εγκατάστασης την εργασία), θα ανέμενε κανείς η μεγαλύτερη επίδραση να εντοπίζεται στις παραγωγικές ηλικίες. Ωστόσο, η επίδραση στο δείκτη γήρανσης είναι πολλαπλάσια από αυτήν στον πληθυσμό παραγωγικής ηλικίας (6,3% μείωση του δείκτη γήρανσης έναντι 1,3% αύξηση του ποσοστού των ατόμων ηλικίας 15-64 ετών στο σύνολο της χώρας). Η διαφορά αυτή δεν οφείλεται στην αύξηση του απόλυτου αριθμού ηλικιωμένων 65+ ετών αλλά στη σημαντική μείωση (-5,6%) της αναλογίας τους, λόγω της παρουσίας αλλοδαπών στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Η μεταβολή αυτή σε συνδυασμό με την ελαφρά αύξηση (0,8%) της αναλογίας των νέων (0-14 ετών) οδήγησε στη μείωση του δείκτη γήρανσης κατά 6,3% για το σύνολο της χώρας (βλ. και Πίνακα 4).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χωρική κατανομή της επίδρασης των αλλοδαπών στο δείκτη γήρανσης (Παράρτημα, Χάρτης 7α), ιδιαίτερα αν εξεταστεί σε αντιπαράβολή με το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών στο συνολικό πληθυσμό κάθε νομού (Παράρτημα, Χάρτης 1β). Οι δύο χάρτες παρουσιάζουν πολλά κοινά, καθώς οι περιοχές με τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής των αλλοδαπών είναι και εκείνες που επηρεάστηκαν περισσότερο εντείνοντας την νεανικότητά τους. Στο χωρικό αυτό μοτίβο συμμετέχει η Αττική με τους γείτονες νομούς της, Κορινθίας και Βοιωτίας, καθώς και οι νομοί Φθιώτιδας, Κυκλάδων, Κεφαλληνίας, Λευκάδας, Ζακύνθου, Χαλκιδικής και Λασιθίου. Μικρότερης σημασίας η μείωση του δείκτη γήρανσης στους νομούς Μαγνησίας και Φθιώτιδας, στο νομό Λευκάδας και Πρέβεζας, αλλά και τους νομούς της νότιας Πελοποννήσου Λακωνίας, Μεσσηνίας και Αργολίδας, καθώς και στο νομό Χανίων.

17. $\Delta\% = (\text{Δείκτης Συνολικού πληθυσμού νομού} - \text{Δείκτης Ελλήνων νομού}) (\%) / (\text{Δείκτης Ελλήνων νομού})$.

Μικρή αλλά αξιόλογη μείωση του δείκτη γήρανσης εμφανίζουν και τα υπόλοιπα ανατολικά παράλια της χώρας (νομοί Καβάλας, Θεσσαλονίκης, Πιερίας, Λάρισας, Εύβοιας), οι νομοί Αχαΐας, Ηλείας και Λακωνίας στην Πελοπόννησο, οι νομοί Ιωαννίνων, Γρεβενών και Θεσπρωτίας στην Ήπειρο, καθώς και οι νομοί Χίου, Σάμου, Δωδεκανήσου, Ρεθύμνης και Ηρακλείου στην Κρήτη. Τέλος, η πλειονότητα των νομών της βόρειας Ελλάδας και ο κεντρικός κορμός της ορεινής χώρας δέχθηκαν πολύ μικρή επίδραση από την παρουσία αλλοδαπών.

Όπως προαναφέρθηκε (βλ. και Πίνακα 4), διαπιστώθηκαν ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της ομάδας 15-64 ετών: το τμήμα ηλικίας 15-44 ετών αυξήθηκε κατά 3,7%, ενώ εκείνο των 45-64 ετών μειώθηκε κατά 2,9%. Αποτέλεσμα των ανωτέρω μεταβολών είναι η αύξηση του πληθυσμού παραγωγικής ηλικίας κατά 1,3%. Η χωρική αποτύπωση της επίδρασης στον πληθυσμό 15-64 ετών σε επίπεδο νομού (βλ. Παράρτημα, Χάρτης 7β) εμφανίζει διαφοροποιήσεις σε σύγκριση με την ταξινόμηση των νομών βάσει του ειδικού βάρους των αλλοδαπών (Παράρτημα, Χάρτης 1β). Οι νόμοι της Κρήτης εκτός του νομού Ηρακλείου, οι νομοί Κυκλάδων, Αργολίδας, Μεσσηνίας, Λακωνίας, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Λευκάδας, Βοιωτίας και Φθιώτιδας επηρεάστηκαν στο συγκριτικά υψηλότερο βαθμό. Στη συγκεκριμένη κατηγορία νομών εντάσσονται αυτοί στους οποίους το ειδικό βάρος των αλλοδαπών είναι ιδιαίτερα υψηλό (>7%), αλλά και εκείνοι με χαμηλότερο ποσοστό αλλοδαπών στους οποίους, όμως, η απόκλιση του ειδικού βάρους των ηλικιών 15-64 ετών μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών είναι σημαντική.

Μικρότερης σημασίας είναι η επίδραση των αλλοδαπών επί του παραγωγικού τμήματος του πληθυσμού στους νομούς Αττικής, Χαλκιδικής, Δωδεκανήσου και Κορινθίας, παρά το υψηλό ειδικό τους βάρος. Η άμβλυνση της επίδρασης οφείλεται στο γεγονός ότι στους τέσσερις αυτούς νομούς ελαχιστοποιείται η απόκλιση του ειδικού βάρους των 15-64 ετών μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών, δηλαδή η ποσοστιαία συμμετοχή των αλλοδαπών στις ηλικιακές ομάδες είναι περιορισμένη. Ακολουθεί μία δεύτερη κατηγορία νομών (Καβάλας, Πέλλας, Κέρκυρας, Θεσπρωτίας, Μαγνησίας, Εύβοιας, Φωκίδας, Ηλείας, Αρκαδίας, Ηρακλείου, και Λέσβου), στους οποίους η επίδραση επί του παραγωγικού τμήματος του πληθυσμού είναι σημαντική αλλά μικρότερης εμβέλειας. Τέλος, οι νομοί με το χαμηλότερο ποσοστό αλλοδαπών έχουν δεχθεί και την μικρότερη επίδραση στις παραγωγικές τους ηλικίες με τις ελάχιστες τιμές να καταγράφονται στους νομούς της Θράκης.

Συμπερασματικά, από την ανωτέρω ανάλυση και τη χαρτογράφηση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι η παρουσία και η επίδραση των αλλοδαπών στη δομή του ελληνικού πληθυσμού είναι εντονότερη στα ανατολικά και νότια παράλια της χώρας. Οι νομοί δε οι οποίοι αποτελούν κοινό τόπο χωροθέτησης των αλλοδαπών αλλά και επίδρασής τους στις παραγωγικές ηλικίες είναι οι νομοί Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Βοιωτίας, Φθιώτιδας, Κυκλάδων, Κορινθίας και Θεσσαλονίκης.

6. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ «ΕΛΞΗΣ» ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

6.1. Υποθέσεις εργασίας

Η βασική υπόθεση είναι ότι οι πραγματικές διαφοροποιήσεις δεν αναδεικνύονται με ικανοποιητικό βαθμό ακρίβειας μέσα από μία ανάλυση που προσεγγίζει αποκλειστικά τις επιπτώσεις των αλλοδαπών στη δημογραφική φυσιογνωμία της χώρας. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της ανωτέρω ανάλυσης αλλά και στοιχεία που προέκυψαν από τη βιβλιογραφική έρευνα (Salt J., 1998, 2001, 2002· Stalker P., 2002, σ. 161· Carella M., Pace R., 2001 –ειδικότερα σσ. 70 και 72· ΙΑΠΑΔ, 2003· M-N Duquenne και T. Kaklamani, 2004) θεωρήθηκε ενδιαφέρον να ενταχθούν στη διαδικασία διερεύνησης μεταβλητές που αποτυπώνουν κάποιες από τις αιτίες ώστε ορισμένοι νομοί να λειτουργούν ως πόλοι έλξης αλλοδαπών. Αναλυτικότερα, μια πρώτη ερμηνευτική υπόθεση αφορά την οικονομική ένταξη των αλλοδαπών. Εφόσον η πλειονότητά τους εισήλθε στην χώρα αναζητώντας εργασία, οι νομοί «πόλοι» θα πρέπει μεταξύ άλλων να εμφανίζουν σχετικά εντονότερη ανάπτυξη σε εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες στις οποίες καταγράφεται υψηλότερη συγκέντρωση αλλοδαπών εργαζομένων. Μια δεύτερη ερμηνευτική υπόθεση άπτεται κατά μία έννοια της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών. Ειδικότερα, συνδέεται με τη δυνατότητα αποφυγής του ελέγχου από τις κατασταλτικές αρχές, κυρίως σε περιπτώσεις οικογενειών των οποίων κάποια μέλη διαμένουν στη χώρα χωρίς νόμιμα έγγραφα. Ο αστικός χώρος προσφέρει θεωρητικά τη δυνατότητα της ανωνυμίας και, κατ' επέκταση, είναι συγκριτικά λιγότερο επικίνδυνος για αλλοδαπούς με παρόμοια προβλήματα, ενώ, ταυτοχρόνως, προσφέρει αυξημένες δυνατότητες απασχόλησης (Th. Lianos, 2001).

Κατά συνέπεια, αναδεικνύεται ενδιαφέρουσα η συστηματική ανα-ταξινόμηση των νομών, βάσει της ταυτόχρονης θεώρησης μεταβλητών που διευκολύνουν τη διερεύνηση της ισχύος των υποθέσεων. Στόχος είναι να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη σαφήνεια οι ομάδες νομών με πολύ κοντι-

νή φυσιογνωμία. Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της ανάλυσης που προηγήθηκε, οι μεταβλητές οι οποίες φαίνεται ότι διαφοροποιούνται κατά χαρακτηριστικό τρόπο παρουσιάζονται στον ακόλουθο Πίνακα 8, με την αντίστοιχη ερμηνεία τους:

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
Μεταβλητές ανάλυσης

<p>Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ποσοστό αλλοδαπών επί συνόλου πληθυσμού νομού • Δείκτης συγκέντρωσης αλλοδαπών ανά νομό • Ποσοστό αστικών περιοχών ανά νομό 	<p>Όταν οι μεταβλητές αυτές μεγιστοποιούνται πρόκειται για νομούς στους οποίους η παρουσία του αλλοδαπού πληθυσμού είναι σημαντική.</p>
<p>Οικονομικά χαρακτηριστικά</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ποσοστό ΟΕΠ* στον πρωτογενή τομέα • Ποσοστό ΟΕΠ στον κλάδο των κατασκευών • Ποσοστό ΟΕΠ σε δραστηριότητες σχετικές με τον τουρισμό 	<p>Οι νομοί με ανεπτυγμένη μία από τις οικονομικές δραστηριότητες ή συνδυασμό τους παρουσιάζουν υψηλή συγκέντρωση αλλοδαπών.</p>
<p>Χαρακτηριστικά επίδρασης</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Επίδραση στη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού της χώρας • Επίδραση επί της αναλογίας των φύλων • Συγκεφαλαιωτικός δείκτης σχετικής διαφοράς • Μεταβολή δείκτη γήρανσης • Μεταβολή δείκτη εξάρτησης 	<p>Όταν οι μεταβλητές αυτές μεγιστοποιούνται, πρόκειται για νομούς οι οποίοι έχουν δεχτεί σημαντική επίδραση επί των δημογραφικών τους χαρακτηριστικών, λόγω της παρουσίας αλλοδαπού πληθυσμού.</p>

* ΟΕΠ: Οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός.

6.2. Συνθετικές Μεταβλητές Ταξινόμησης

Με βάση τις μεταβλητές που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, πραγματοποιήθηκε ανάλυση σε κύριες συνιστώσες (ΑΚΣ). Βασικός στόχος της ανάλυσης ήταν να εντοπίσουμε την οργανική συνοχή των ομάδων μεταβλητών που εξετάζουμε, δεδομένου ότι η παραγοντική ανάλυση λειτουργεί ως «ανιχνευτής» για τη σημαντικότητα και την αλληλεπί-

δραση μεταξύ του συνόλου των συγκεκριμένων μεταβλητών. Οι τρεις πρώτοι άξονες αντιπροσωπεύουν το 84,4% της μεταβλητικότητας (Πίνακας 9), ποσοστό ιδιαίτερα ικανοποιητικό, ενώ η συμβολή των επόμενων αξόνων είναι τόσο μικρή που δεν συνεισφέρει στην ερμηνεία των υπό εξέταση φαινομένων. Επομένως, τρεις είναι οι πραγματικές συνθετικές μεταβλητές ταξινόμησης των νομών που προέκυψαν από την ΑΚΣ (βλ. και Παράρτημα, Πίνακας Π1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Συνεισφορά μεταβλητών κατά άξονα

ΑΞΟΝΕΣ	Ερμηνεία και συμβολή	
1ος άξονας	Επίδραση επί της κατά ηλικία δομής του πληθυσμού	46,6%
2ος άξονας	Κύρια οικονομική δραστηριότητα και επίδραση στην αναλογία των φύλων	21,9%
3ος άξονας	Βαθμός αστικοποίησης και συγκέντρωση αλλοδαπών	14,9%
Σύνολο		84,4%

1ος άξονας. Ο πρώτος άξονας συνθέτει τις μεταβλητές που προσμετρούν την επίδραση των αλλοδαπών στην κατά φύλο και ηλικία δομή του πληθυσμού της χώρας. Αναλυτικότερα, ο άξονας αυτός διαμορφώνεται από τη μεταβλητή που μετρά το ειδικό βάρος των αλλοδαπών στον πληθυσμό του κάθε νομού και από αυτές που αποτυπώνουν την επίδραση επί της κατά ηλικία δομής του: Συγκεφαλαιωτικός Δείκτης Σχετικής Διαφοράς για τις ομάδες ηλικιών 15-64 ετών (IRD_{15-64}), μεταβολή του δείκτη γήρανσης $[(65+)/(0-14)]$ και του δείκτη εξάρτησης $[(65+)+(0-14)/(15-64)]$.

2ος άξονας. Ο δεύτερος άξονας συνθέτει τις μεταβλητές που αφορούν την κύρια οικονομική δραστηριότητα, αποτυπώνοντας την αντίθεση μεταξύ γεωργίας-κτηνοτροφίας και «τουρισμού». Μικρότερη είναι η συνεισφορά της μεταβλητής που μετρά την επίδραση επί της αναλογίας των δύο φύλων, επίδραση που φαίνεται να συνδέεται με την απασχόληση στη γεωργία-κτηνοτροφία.

3ος άξονας. Ο τρίτος άξονας αντανακλά τη συσχέτιση μεταξύ του βαθμού αστικοποίησης κάθε νομού και της συγκέντρωσης αλλοδαπών σε αυτόν. Ελαφρά μικρότερη είναι η συνεισφορά της μεταβλητής που αντιστοιχεί στην ανάπτυξη του κλάδου των κατασκευών, η οποία εμφανίζει αρνητική συσχέτιση με τις δύο άλλες μεταβλητές.

Με βάση τα αποτελέσματα της Ανάλυσης σε Κύριες Συνιστώσες διαπιστώνεται ότι οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν είναι ισχυρές, εφόσον τόσο η αναπτυσσόμενη οικονομική δραστηριότητα, όσο και ο βαθμός αστικοποίησης διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αξόνων. Κατά συνέπεια, κρίνεται ότι οι 3 συνθετικές μεταβλητές που προέκυψαν μπορούν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να διενεργηθεί ταξινόμηση των νομών σε ομοιογενείς ομάδες.

6.3. Ταξινόμηση και τυπολογία των νομών

Η Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες οδήγησε στη διαμόρφωση περιορισμένου αριθμού συνθετικών μεταβλητών, με σαφές ερμηνευτικό περιεχόμενο. Η Μέθοδος Ιεραρχικής Ταξινόμησης (Cluster Analysis) κατέληξε στη διαμόρφωση 4 ομάδων νομών. Οι 4 αυτές ομάδες έχουν από στατιστική άποψη αρκετές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Η τυπολογία παρουσιάζεται στον Πίνακα 10 που ακολουθεί και αποτυπώνεται στο Χάρτη 8 (βλ. και Παράρτημα, Πίνακας Π1).

- Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι νομοί στους οποίους η παρουσία των αλλοδαπών έχει μικρή έως μηδαμινή επίδραση στην κατά ηλικία δομή τους και το ειδικό βάρος των αλλοδαπών ανέρχεται σε 3,9% κατά μέσο όρο.¹⁸ Στην κατηγορία αυτή ανήκει το 62% των νομών της χώρας (32/51). Οι νομοί της πρώτης ομάδας χωρίζονται σε δύο υποκατηγορίες, όπως φαίνεται στον Πίνακα 10. Αυτές διαφοροποιούνται ουσιαστικά ως προς το οικονομικό τους προφίλ και το βαθμό αστικοποίησης. Αναλυτικότερα, η υποομάδα A1 εμφανίζει συγκριτικά χαμηλότερο βαθμό αστικοποίησης. Στη γεωργία-κτηνοτροφία και τους κλάδους που σχετίζονται με τον τουρισμό δεν διαπιστώνονται διαφοροποιήσεις, ενώ η υποομάδα A2 εμφανίζει σαφώς υψηλότερη συγκέντρωση στον κλάδο των κατασκευών. Όσον αφορά την επίδραση στις δομές από την παρουσία των αλλοδαπών, η υποομάδα A2 έχει δεχθεί συγκριτικά χαμηλότερη επίδραση και το ειδικό βάρος του πληθυσμού των νομών ως προς το σύνολο της χώρας δεν έχει καθόλου διαφοροποιηθεί λόγω των αλλοδαπών.

Οι τρεις ομάδες που ακολουθούν δεν διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους ως προς το ειδικό βάρος των αλλοδαπών.

- Στη δεύτερη ομάδα εντάσσεται το 11% των νομών της χώρας (6/51).

18. Στον Πίνακα Π1 του Παραρτήματος παρατίθενται οι νέοι μέσοι όροι των μεταβλητών για τις τέσσερις ομάδες που προέκυψαν από την ταξινόμηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Ταξινόμηση των νομών σύμφωνα με την επίδραση αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού τους και τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά τους

A' ομάδα
A1. Αιτωλοακαρνανίας, Αχαΐας, Δράμας, Έβρου, Ημαθίας, Καρδίτσας, Καστοριάς, Κιλκίς, Ξάνθης, Ροδόπης, Σερρών, Ηλείας, Μαγνησίας, Εύβοιας, Ηρακλείου, Καβάλας, Λαρίσης, Πέλλας, Πιερίας
A2. Αρκαδίας, Άρτας, Γρεβενών, Ευρυτανίας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Κοζάνης, Λέσβου, Πρεβέζης, Σάμου, Τρικάλων, Φλώρινας, Χίου
B' ομάδα
Αργολίδας, Βοιωτίας, Κορινθίας, Λακωνίας, Μεσσηνίας, Φθιώτιδας
Γ' ομάδα
Αττικής, Δωδεκανήσου, Θεσσαλονίκης
Δ' ομάδα
Ζακύνθου, Κέρκυρας, Κεφαλληνίας, Κυκλάδων, Λασιθίου, Λευκάδας, Ρεθύμνης, Φωκίδος, Χαλκιδικής, Χανίων

Στους νομούς αυτούς καταγράφεται η υψηλότερη συγκριτικά επίδραση τόσο επί της αναλογίας των φύλων (υπέρ των ανδρών), όσο και επί της κατά ηλικία δομής του πληθυσμού. Σημαντική είναι επίσης η μείωση του δείκτη γήρανσης (μείωση κατά 8,3% σύμφωνα με το νέο μέσο όρο της κατηγορίας αυτής) και στην ομάδα αυτή καταγράφεται η σημαντικότερη βελτίωση του δείκτη εξάρτησης (μείωση κατά 6,9% του μέσου όρου της ομάδας αυτής). Οι νομοί της δεύτερης αυτής ομάδας εμφανίζουν την υψηλότερη συγκέντρωση στη γεωργία-κτηνοτροφία, ενώ οι κλάδοι οι σχετικοί με τον τουρισμό έχουν κατά μέσο όρο το χαμηλότερο συγκριτικά ειδικό βάρος. Όσον αφορά το βαθμό αστικοποίησης η τιμή δεν είναι υψηλή.

- Στην τρίτη ομάδα εντάσσονται μόνον 3 νομοί. Πρόκειται για τους νομούς με τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Αττική και Θεσσαλονίκη) και το νομό Δωδεκανήσου. Στους νομούς αυτούς η επίδραση των αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού δεν είναι σημαντική, ενώ αντιθέτως επηρεάζεται το ειδικό βάρος του πληθυσμού τους στο σύνολο της χώρας. Οι δείκτες γήρανσης και εξάρτησης επηρεάζονται μεν, αλλά η επίδραση είναι η μικρότερη μεταξύ των τριών τελευταίων κατηγοριών. Προφανώς, ο βαθμός αστικοποίησης είναι κατά μέσο όρο εξαιρετικά υψηλός, λόγω των δύο μεγάλων πόλεων. Όσον αφορά την οικονομική δραστηριότητα, στην ομάδα αυτή η μεταποίηση παρουσιάζει το

υψηλότερο συγκριτικά ποσοστό (Αττική, Θεσσαλονίκη), καθώς και οι δραστηριότητες που είναι σχετικές με τον τουρισμό (Δωδεκάνησα).

- Τέλος, στην τέταρτη ομάδα εντάσσονται 10 νομοί (19%). Στους νομούς αυτούς ο βαθμός επίδρασης στην αναλογία των δύο φύλων δεν είναι ιδιαίτερα υψηλός. Αντιθέτως, η παρουσία των αλλοδαπών έχει επηρεάσει αρκετά τη δομή του πληθυσμού τους ($IRD_{15-64}=2,5$). Όσον αφορά το βαθμό αστικοποίησης είναι κατά μέσο όρο ο πλέον χαμηλός. Στην ομάδα αυτή η απασχόληση στη γεωργία-κτηνοτροφία δεν κινείται γενικώς σε υψηλά επίπεδα. Οι κατασκευές εμφανίζουν τη συγκριτικά υψηλότερη συγκέντρωση μεταξύ των 4 ομάδων, ενώ οι δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα που σχετίζονται με τον τουρισμό είναι επίσης ιδιαίτερα ανεπτυγμένες.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά την περίοδο 1991-2001 ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε κατά 7% (αύξηση που οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στις μεταναστευτικές μετακινήσεις), ενώ ο πληθυσμός των αλλοδαπών σχεδόν πενταπλασιάστηκε. Οι αλλοδαποί που προέρχονται από χώρες εκτός της Βαλκανικής Χερσονήσου διπλασιάστηκαν, ενώ οι προερχόμενοι από τις βαλκανικές χώρες πολλαπλασιάστηκαν με 19, φτάνοντας στο 64% των αλλοδαπών. Οι Αλβανοί παραμένουν πλειονότητα (87%) και το σχετικό βάρος τους αυξήθηκε. Στη συνολική αύξηση των αλλοδαπών οι προερχόμενοι από χώρες των Βαλκανίων συνέβαλαν κατά 77%.

Διαπιστώνεται ότι στην Ελλάδα υπάρχουν δύο τελείως διαφορετικού τύπου πληθυσμοί: ο ένας (Έλληνες) είναι ώριμος έως γηρασμένος, ενώ ο δεύτερος (αλλοδαποί) έχει τη μορφή σβούρας διογκωμένης στη μέση και συρρικνωμένης στα δύο άκρα. Η είσοδος των αλλοδαπών (δευτέρος τύπος πυραμίδας) δεν ανέτρεψε το προφίλ της πληθυσμιακής πυραμίδας της χώρας καθώς η βάση της πυραμίδας δεν βελτιώθηκε ουσιαστικά. Η μόνη αυξητική επίδραση αφορά το τμήμα του πληθυσμού παραγωγικής ηλικίας, ειδικά του νεανικού του τμήματος.

Η ισχυρότερη συγκέντρωση των αλλοδαπών παρατηρείται στη νησιωτική Ελλάδα και στους παραλιακούς νομούς της χώρας:

- Οι Βαλκάνιοι μετανάστες εντοπίζονται στον κεντρικό και νότιο κορμό της χώρας.
- Οι προερχόμενοι από τις υπόλοιπες πρώην ανατολικές χώρες παρουσιάζουν υψηλό ειδικό βάρος στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και το νομό Χανίων.

- Οι Ασιάτες καταγράφονται στη Θράκη, το νομό Σερρών, στους νομούς Εύβοιας, Βοιωτίας και στην Αττική.
- Τέλος, οι αλλοδαποί που προέρχονται από τις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες παρουσιάζουν διάσπαρτη χωροθέτηση σε όλη την Ελλάδα.

Η παρουσία των αλλοδαπών στην Ελλάδα επηρέασε τη γεωγραφική κατανομή του συνολικού πληθυσμού, αλλά η επίδραση αυτή δεν θεωρείται σημαντική. Η αναλογία των δύο φύλων έχει επίσης επηρεαστεί υπέρ των ανδρών (αύξηση της αναλογίας κατά 1,5%). Η επίδραση επί της αναλογίας των φύλων σε κάποιες περιπτώσεις είναι συνυφασμένη περισσότερο με την κατά ηλικία δομή των αλλοδαπών που εντοπίζονται σε συγκεκριμένο φύλο και λιγότερο με το ειδικό τους βάρος επί του συνολικού πληθυσμού.

Η παρουσία των αλλοδαπών επέδρασε στην κατά ηλικία δομή του πληθυσμού της χώρας: Η επίδραση στο δείκτη γήρανσης είναι πολλαπλάσια από αυτήν στον πληθυσμό παραγωγικής ηλικίας (μείωση κατά 6,3% του δείκτη γήρανσης). Το ποσοστό ατόμων ηλικίας 15-64 ετών αυξήθηκε 1,3%, ενώ σημαντικότερη αύξηση καταγράφεται στο τμήμα ηλικίας 15-44 ετών (κατά 3,7%), διογκώνοντας τη δομή του δυνητικά ενεργού πληθυσμού.

Η ταξινόμηση των νομών σε 4 ομάδες με τη μέθοδο του Jenk συνέβαλε στον εντοπισμό των νομών στους οποίους η παρουσία «αλλοδαπών» έχει ένα κρίσιμο μέγεθος τέτοιο ώστε να επηρεάζεται η δομή του πληθυσμού στις ανωτέρω ηλικίες: στο 13% των νομών, οι τιμές του δείκτη είναι υψηλότερες του εθνικού μέσου όρου και πρόκειται για νομούς με αρκετά σημαντικούς θύλακες συγκέντρωσης αλλοδαπών παραγωγικής ηλικίας, ικανούς να επηρεάσουν μερικώς τη δομή του πληθυσμού. Στο 23% των νομών η παρουσία των αλλοδαπών παραγωγικών ηλικιών είναι ισχυρή και έχει επηρεάσει αρκετά τη δομή του πληθυσμού τους: Ζάκυνθος, Κεφαλληνία, Φωκίδα, Φθιώτιδα, Βοιωτία, Αργολίδα, Κορινθία, Μεσσηνία, Λακωνία, Χαλκιδική, Κυκλάδες και Λασιθί.

Η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες σε συνδυασμό με την ιεραρχική ταξινόμηση συνέβαλαν στην προσέγγιση εκείνων των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών που προκαλούν τη συγκέντρωση «αλλοδαπών». Οι νομοί στους οποίους η παρουσία των αλλοδαπών έχει μικρή έως μηδαμινή επίδραση στην κατά ηλικία δομή τους και το ειδικό τους βάρος είναι πολύ χαμηλό αποτελούν το 62% των νομών και την πρώτη ομάδα ταξινόμησης. Οι νομοί με υψηλότερη συγκριτικά επίδραση στην κατά φύλο και ηλικία δομή του πληθυσμού παρουσιάζουν υψηλότερη συγκέντρωση στη γεωργία και χαμηλό βαθμό αστικοποίησης (11% των νομών) και τη δεύτερη ομάδα ταξινόμησης.

Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι νομοί της Αττικής, Θεσσαλονίκης και Δωδεκανήσου. Η επίδραση των αλλοδαπών στη δομή του πληθυσμού τους δεν είναι σημαντική, ενώ αντιθέτως το ειδικό βάρος των νομών στο σύνολο της χώρας επηρεάζεται από τη συγκέντρωση αλλοδαπών που παρουσιάζουν. Ο βαθμός αστικοποίησής τους είναι εξαιρετικά υψηλός και η μεταποίηση παρουσιάζει το μεγαλύτερο συγκριτικά ποσοστό (Αττική, Θεσσαλονίκη), όπως και οι δραστηριότητες οι σχετικές με τον τουρισμό (Δωδεκάνησα). Στην τέταρτη ομάδα εντάσσονται 10 νομοί (19%) για τους οποίους η επίδραση στην αναλογία των δύο φύλων δεν είναι ιδιαίτερα υψηλή, ενώ η δομή κατά ηλικία έχει επηρεαστεί. Επιπλέον, παρουσιάζουν το χαμηλότερο βαθμό αστικοποίησης. Οι κατασκευές εμφανίζουν τη συγκριτικά υψηλότερη συγκέντρωση, ενώ οι δραστηριότητες οι σχετικές με τον τουρισμό είναι επίσης ιδιαίτερα ανεπτυγμένες (βλ. και ΙΑΠΑΔ, 2003, σ. 43).

Συνοψίζοντας, μπορούμε να εντοπίσουμε την επίδραση των αλλοδαπών κατά φύλο και ηλικία στα ανατολικά και νότια παράλια της χώρας. Ειδικότερα, οι νομοί στους οποίους χωροθετούνται και επιδρούν οι αλλοδαποί στις παραγωγικές τους ηλικίες είναι οι νομοί των Ιόνιων νήσων Κεφαλληνίας και Ζακύνθου, οι νομοί Βοιωτίας και Φθιώτιδας, ο νομός Κορινθίας, Κυκλάδων και Θεσσαλονίκης. Οι νομοί δε οι οποίοι αποτελούν πόλους έλξης αλλοδαπών μόνιμων κατοίκων είναι περιοχές με εξειδίκευση στον αγροτικό τομέα της οικονομίας και χαμηλή αστικοποίηση, τόποι υψηλής αστικοποίησης με τουριστικές και μεταποιητικές δραστηριότητες και, τέλος, περιοχές που έχουν ανεπτυγμένο τον κατασκευαστικό τομέα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Ανδρουλάκη Ε., 2006, *Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών εξελίξεων*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σ. 400 + Παραρτήματα.
- ΓΠΠΟ, 2000, *Στοιχεία παλινοστούτων ομογενών από την τ. ΕΣΣΔ που ήρθαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1989-1999*, Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, Γενική Γραμματεία Παλινοστούτων Ομογενών, Θεσσαλονίκη.
- Εμμε-Πουλοπούλου Η., 1990, «Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα», *Εκλογή Θεμάτων Κοινωνικής Πρόνοιας*, σ. 1-112.
- Ινσιτίουτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΙΑΠΑΔ), Γετίμης Π. και Πετρινώτη Ξ. (επιστ. επιμ.), 2003, *Έρευνα για την ανίχνευση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στελέχη του δημοσίου στην εξυπηρέτηση των μεταναστών-παλινοστούτων-προσφύγων*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, σ. 251.
- Καβουνίδη Τ., 2001, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα και η γήρανση του πληθυσμού», στο Κικίλιας Η., Μπάγκαβος Π., Τήνιος Π. και Χλέτσος Μ. (επιμ.), *Δημογραφική γήρανση*,

αγορά εργασίας και κοινωνική προστασία: Τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές, Αθήνα, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, σ. 347-357.

Καβουνίδη Τ., 2002, *Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Αθήνα, Σάκκουλας, σ. 524.

Κασιμάτη Κ., 1992, *Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Κοινωνική και οικονομική τους ένταξη*, Αθήνα, ΥΠΟ/ Πάντειο Παν/μιο.

Παπαδάκης Μ., Τσίμπος Κ., 2004, *Δημογραφική ανάλυση, αρχές-μέθοδοι-υποδείγματα*, Αθήνα, εκδ. Αθ. Σταμούλης, σ. 567.

Πετρινώτη Ξ., 1993, *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα. Μία πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*, Αθήνα, Οδυσσεάς, σ. 128.

Τσίμπος Κ., 2000, *Δημογραφικές προβολές του πληθυσμού της Ελλάδος: Ένα εναλλακτικό σενάριο για την πορεία του πληθυσμού τα επόμενα 50 χρόνια*, Τεχνική Έκθεση, Αθήνα, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος.

Τσίμπος Κ., 2001, «Η σημασία της μετανάστευσης στην εκτίμηση του μεγέθους και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού της Ελλάδας», στο Κικίλιας Η., Μπάγκαβος Π., Τήνιος Π. και Χλέτσος Μ. (επιμ.), *Δημογραφική γήρανση, αγορά εργασίας και κοινωνική προστασία: Τάσεις προκλήσεις και πολιτικές*, Αθήνα, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, σ. 51-69.

Τσίμπος Κ., 2004, «Η μεταναστευτική εισροή ως παράγοντας επιβράδυνσης της δημογραφικής γήρανσης», στο Χ. Μπάγκαβος, Α. Μουσιδής (επιμ.), *Το νέο δημογραφικό τοπίο του 21ου αιώνα: Εξελίξεις, επιπτώσεις, πολιτικές*, Αθήνα, Gutenberg, σ. 253-269.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Baldwin-Edwards M., 2001, «An analytic commentary on the greek immigration bill, 2000», MMO Working Paper No. 1, *Mediterranean Migration Observatory*, Athens-Greece, University Research Institute of Environmental and Human Resources, Panteion University.

Benzecri P. - F., 1984, *L'analyse des données*, Paris, Dunod, σ. 432.

Bonifazzi C., Mamolo M., 2004, «Past and current trends of balkans migration», *Espace, Populations, Sociétés*, no 3, σ. 519-531.

Carella M., Pace R., 2001, «Some migration dynamics specific to Southern Europe: South-north and east-west axis», *International Migration*, vol. 39 (4), London, Blackwell Publishers Ltd., σ. 63-98.

Cavounidis J., 2002, «Migration in Southern Europe and the case of Greece», *International Migration*, vol. 40 (1), Blackwell Publishers Ltd., London, σ. 45-70.

Deslonde O., 2004, «Les populations des Balkans depuis 1990: aspects géographiques de la crise», *Espace, Populations, Sociétés*, no 3, σ. 487-498.

Duquenne M., Kaklamani T., 2004, «“Dimensions et caractéristiques dominantes de l'immigration économique en Grèce”, Les migrations internationales», στο *Observation, analyse et perspectives, AIDELF, Colloque International de Budapest*, Hongrie, 20-24 septembre.

Emke-Poulopoulos H., 2001, *Trafficking in women and children: Greece, a country of destination and transit*, Athens, IMEO -EDIM, σ. 81.

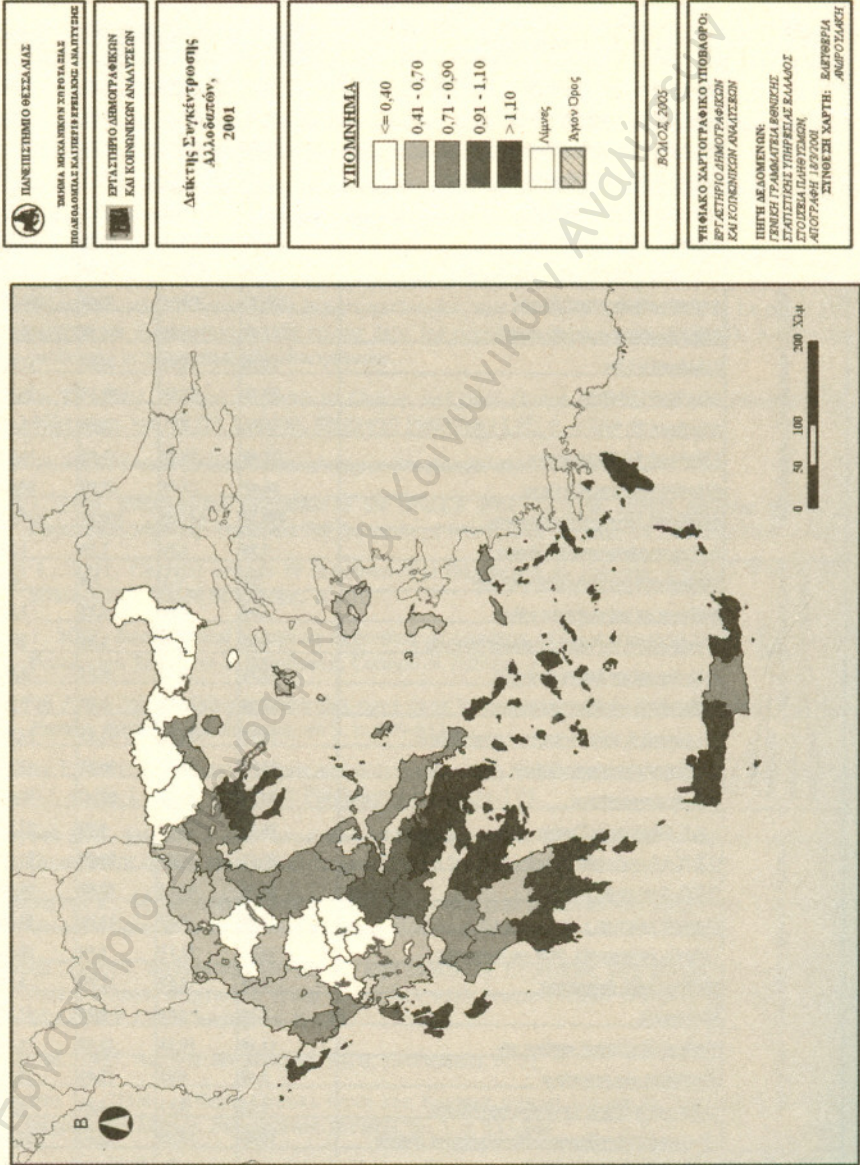
- Haug W., 2002, «The demography of immigrant populations in Europe», *European Population Series*, No 8, Strasbourg, Council of Europe, σ. 5.
- Kaklamani S., Androutaki E., 2005, «Immigration en provenance des Balkans et modifications de la structure par sexe et âge de la population de la Grèce et de ses départements», *Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans*, International Scientific Conference, Réseau DemoBalk, Belgrade, 27-29 October 2005, σ. 14.
- Kassimis Ch., 2004, «Greece: A history of migration», στο *Migration information Source*, Migration Policy Institute, available at: www.migrantsingreece.org.
- Kotzamanis B., 1998, *La démographie des Balkans, mouvements migratoires et répartition spatiale de la population*, Réseau DemoBalk, σ. 213.
- Kotzamanis B., 2004, «La place des migrations internationales de retour dans les politiques migratoires, avec référence à la Grèce dans le contexte méditerranéen», *Les Migrations internationales de retour dans la perspective des pays du Sud*, Table ronde n°4: La place des migrations internationales de retour dans les politiques migratoires, CEPED, Atelier de recherche international pluridisciplinaire.
- Lianos Th., 2001, «Illegal migrants to Greece and their choice of destination», *International Migration*, vol. 39 (2), London, Blackwell Publishers Ltd., σ. 3-28.
- OECD, 2003, *Trends in international migration: Annual report*, SOPEMI.
- Salt J., 1998, *International migration in the UNECE area: Patterns, trends, policies*, Regional Population Meeting, Budapest 7-9 December 1998, United Nations, CES/PAU/1998/8, σ. 60.
- Salt J., 2001, *Current trends in international migration in Europe*, CDMG (2001) 33, Strasbourg, Council of Europe, σ. 110.
- Salt J., 2002, *International european migration: Evaluation of the current situation*, European Population Series No 5, Strasbourg, Council of Europe, σ. 6.
- Sardon J. P., 2004, «Démographie des pays dans la tourmente: Les Balkans depuis 1990», *Espace, Populations, Sociétés*, no 3, σ. 499-517.
- Stalker P., 2002, «Migration trends and policy migration in Europe», *International Migration*, vol. 40 (5), London, Blackwell Publishers Ltd, σ. 151-179.
- Shryock H. S., Siegel J. S. and Associates, 1976, *The methods and materials of Demography*, US Department of Commerce, Condensed Edition by Edward G. Stockwell, σ. 577.
- Tastsoglou E., Maratou-Alipranti L., 2003, «Gender and international migration: Focus on Greece», Special Issue, *The Greek Review of Social Research*, 110, A', Athens.
- United Nations, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, 2002, *International migration from countries with economies in transition: 1980-1999*, ESA/P/WP.176, Washington, σ. 123.
- Volle M., 1985, *Analyse des données*, Paris, Economica, σ. 12.
- Voutira E., 2004, «Ethnic Greeks from the Former Soviet Union as "privileged return migrants"», *Espace, Populations, Sociétés*, no 3, σ. 533-544
- Wanner Ph., 2002, *Trends migration in Europe*, European Population Series No 7, Strasbourg, Council of Europe, σ. 26.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

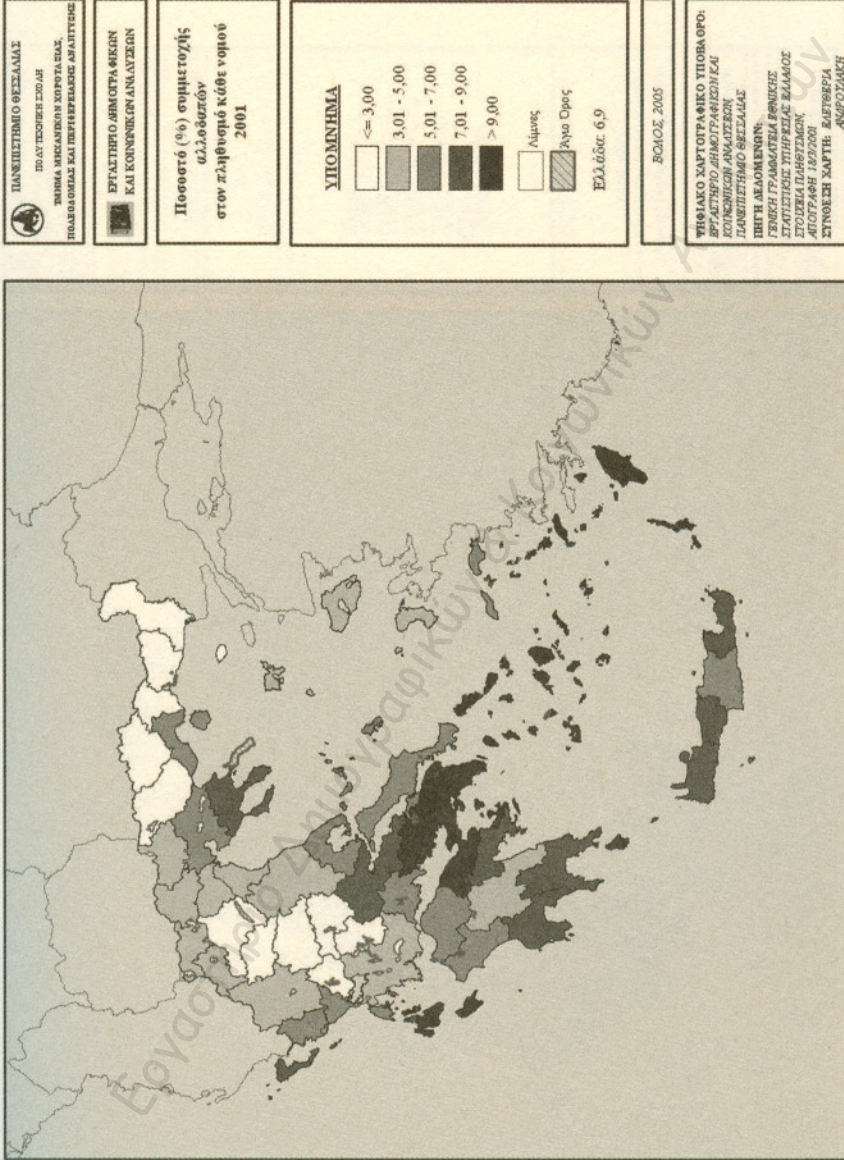
ΝΕΟΙ ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ		1η Ομάδα	2η Ομάδα	3η Ομάδα	4η Ομάδα
		N=32	N=6	N=3	N=10
Δημογραφικά χαρακτηριστικά: μεταβλητές συγγενικής ανάλυσης	Ειδικό βάρος συνόλου αλλοδαπών %	3,89	8,77	8,30	8,84
	Ειδικό βάρος ανδρών αλλοδαπών %	4,38	10,50	8,50	9,50
	Ειδικό βάρος γυναικών αλλοδαπών %	3,40	6,95	8,13	8,14
	Κατανομή συνολικού πληθυσμού ανά νομό	1,20	1,22	15,75	0,70
	Κατανομή Ελλήνων ανά νομό	1,2	1,1	14,4	0,6
	Κατανομή αλλοδαπών ανά νομό	0,70	1,52	19,88	0,87
	Αναλογία φύλων στον συνολικό πληθυσμό	101,36	103,95	98,74	102,07
	Αναλογία φύλων στους Έλληνες	100,32	99,95	98,42	100,55
	Αναλογία φύλων στους αλλοδαπούς	131,92	161,25	104,58	120,55
	Αλλοδαποί 0-15%	17,10	15,40	16,65	17,84
	Αλλοδαποί 15-64%	79,18	82,29	79,38	79,10
	Αλλοδαποί 65+%	3,72	2,31	3,98	3,05
	Αλλοδαποί: δείκτης γήρανσης	22,69	15,27	23,88	16,80
	Αλλοδαποί: δείκτης εξάρτησης	26,47	21,60	25,99	26,62
Αλλοδαποί: δείκτης αντικατάστασης	476,37	647,20	350,55	459,05	
Δείκτης συγκέντρωσης αλλοδαπών	0,56	1,26	1,19	1,27	
Μεταβλητές επίδρασης κοινωνικών δομών	Επίδραση επί της κατανομής ανά νομό	0,0	0,1	1,4	0,1
	Επίδραση επί της αναλογίας φύλων	1,04	4,01	0,32	1,52
	Συνεφαλατωτικός δείκτης σχετικής διαφοράς	1,05	2,90	1,53	2,45
	Επίδραση επί του δείκτη γήρανσης	-3,71	-8,27	-6,37	-8,90
	Επίδραση επί του δείκτη εξάρτησης	-2,38	-6,85	-3,67	-5,89
Μεταβλητές χαρακτηριστικών	Αγράμματοι & φοιτησαντες στην πρωτοβάθμια	59,97	57,00	45,33	57,70
	Φοιτησαντες στην πρωτοβάθμια	48,94	47,17	36,33	47,70
	Βαθμός αστικοποίησης	49,97	50,50	89,00	40,00
Μεταβλητές οικονομικών χαρακτηριστικών	Ο.Ε.Π. Πρωτογενής Τομέας	26,87	33,83	4,00	21,50
	Ο.Ε.Π. Δευτερογενής Τομέας	20,38	18,67	22,67	19,60
	Ο.Ε.Π. Τριτογενής Τομέας	48,34	42,17	67,67	53,90
	Ποσοστό ανέργων	12,78	9,67	13,00	12,00
	Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	24,03	31,17	3,00	18,50
	Μεταποιητικές βιομηχανίες	9,38	8,67	12,00	5,50
	Κατασκευές	8,50	7,83	8,33	11,50
	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο κτλ.	11,16	10,33	15,33	11,20
	Ξενοδοχεία και εστιατόρια	5,47	4,83	11,00	12,20
	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας/εκμισθώσεις	3,22	3,17	6,33	3,90
* Τουρισμός* =Ξενοδοχεία+εμπόριο+μεσικά γραφεία	19,69	18,33	32,67	27,20	
Νέες μεταβλητές από την ανάλυση σε κύριες συνιστώσες	1ος άξονας: Επίδραση επί δημογραφικής δομής	-0,62	1,58	0,06	1,01
	2ος άξονας: Κύριες οικονομικές δραστηριότητες	-0,20	-1,25	1,70	0,88
	3ος άξονας: Αστικοποίηση και συγκέντρωση αλλοδαπών	-0,06	0,23	2,55	-0,70

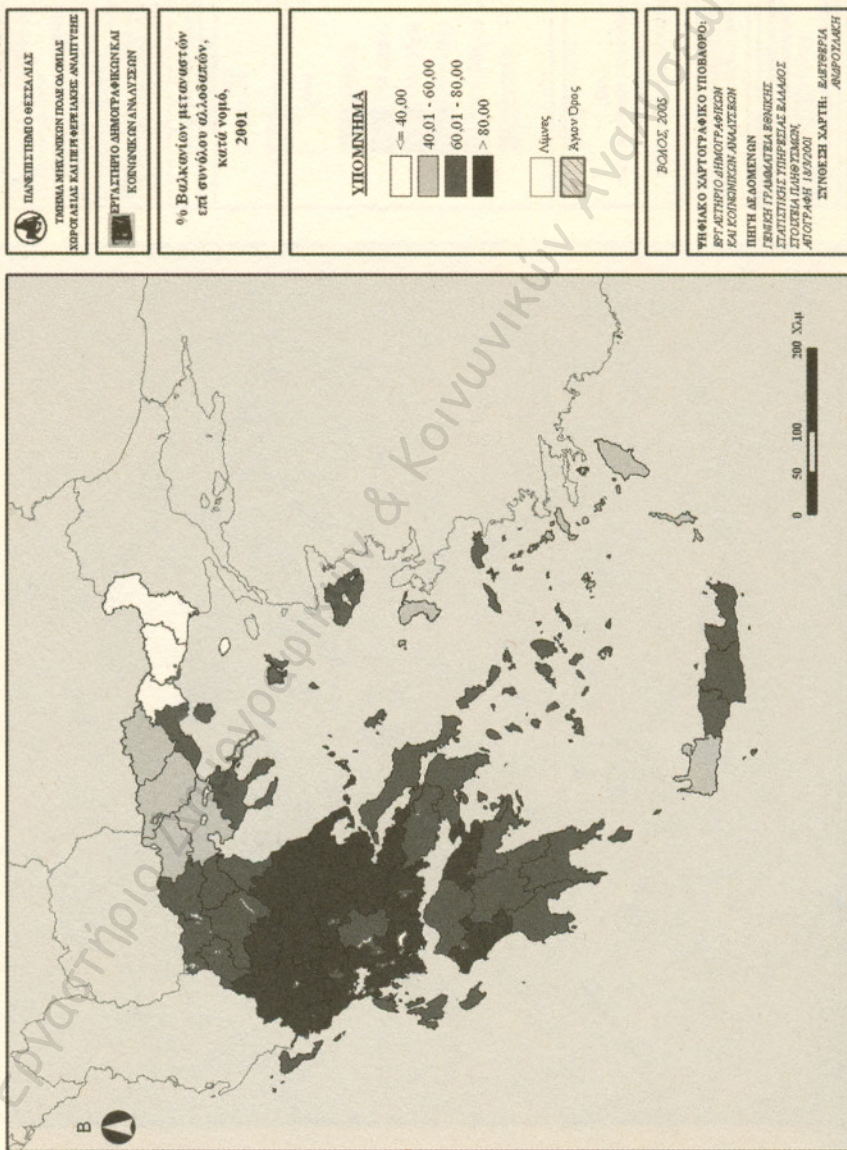
Χάρτης 1α

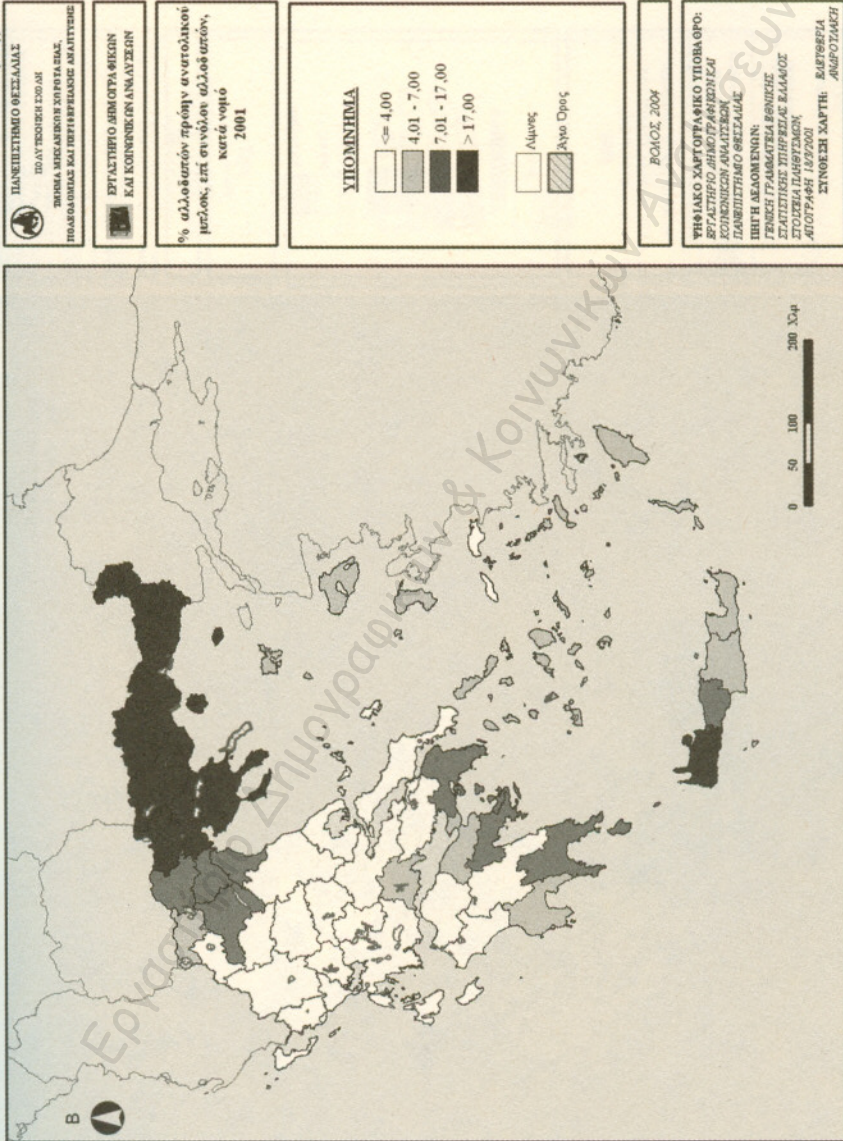
Χάρτης 1β

Χάρτης 2 α

Χάρτης 2β

Χάρτης 3β

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
 ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΙΟΣΣΗΣ
 ΜΕΤΕΤΑΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ Π.Α.Σ.
 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

**ΕΓΓΛΩΤΤΕΡΟ ΔΙΔΑΚΤΑ ΜΕΓΙΣΤΗ
 ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ**

**% αλλοδαπών
 'ανεπιτηγμένους κώδικων',
 επί συνόλων αλλοδαπών,
 κατά νομό
 2001**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

	≤ 5,00
	5,01 - 10,00
	10,01 - 20,00
	> 20,00

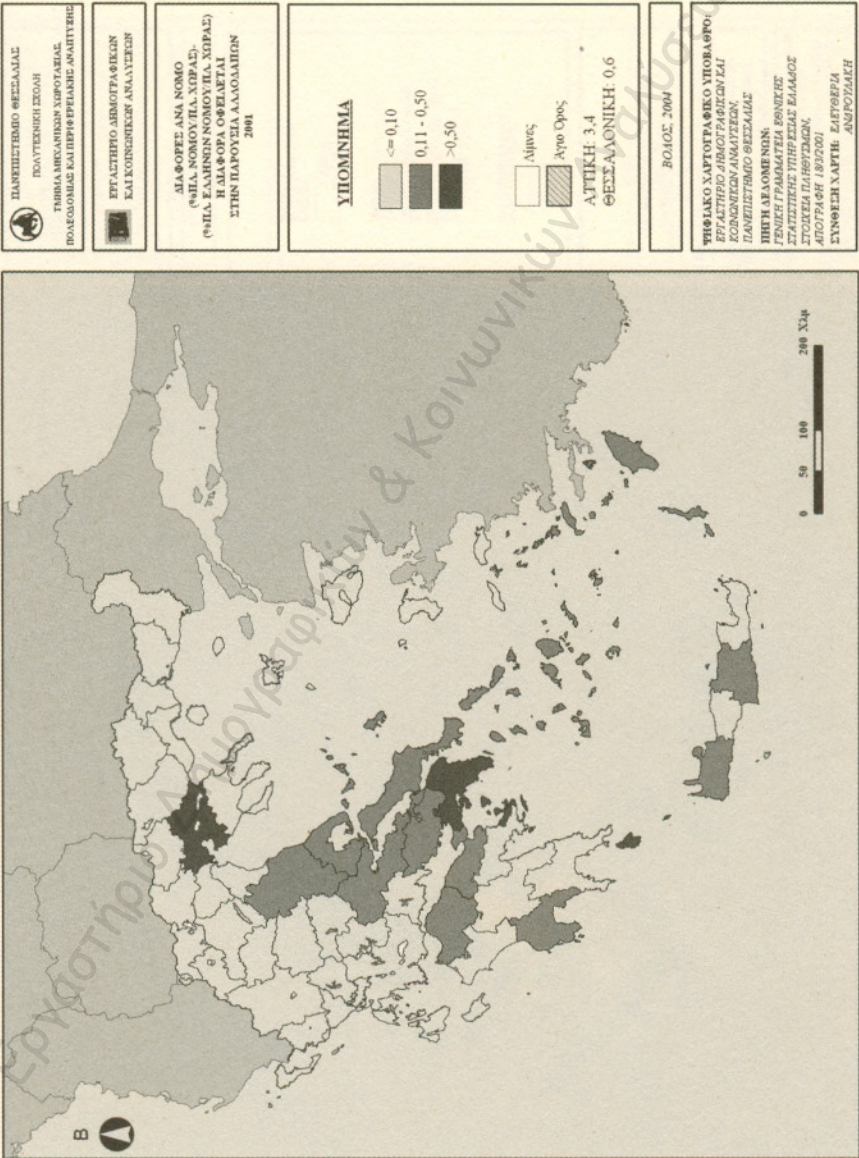
Λίμνες
 Άγιο Όρος

ΕΘΝΟΣ, 2004

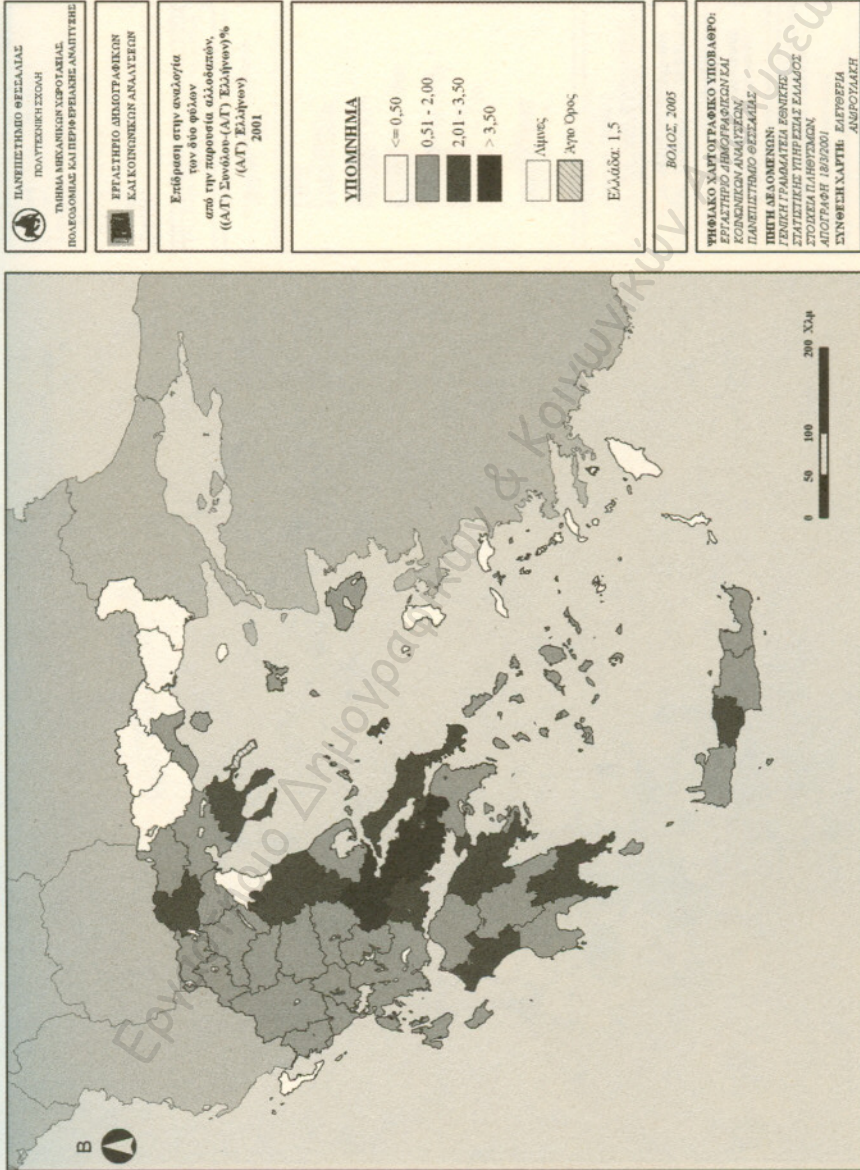

ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΠΟΛΟΓΟΣ:
 ΕΓΓΛΩΤΤΕΡΟ ΔΙΔΑΚΤΑ ΜΕΓΙΣΤΗ
 ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ
 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
 ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
 ΓΡΑΦΕΙΟ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΗΣ
 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΑ
 ΑΠΟΤΡΑΧΗ 197/2001
 ΣΤΙΝ ΕΞΕΤΑΣΗ ΧΑΡΤΗΣ: ΒΕΛΤΩΘΕΝΤΑ
 ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

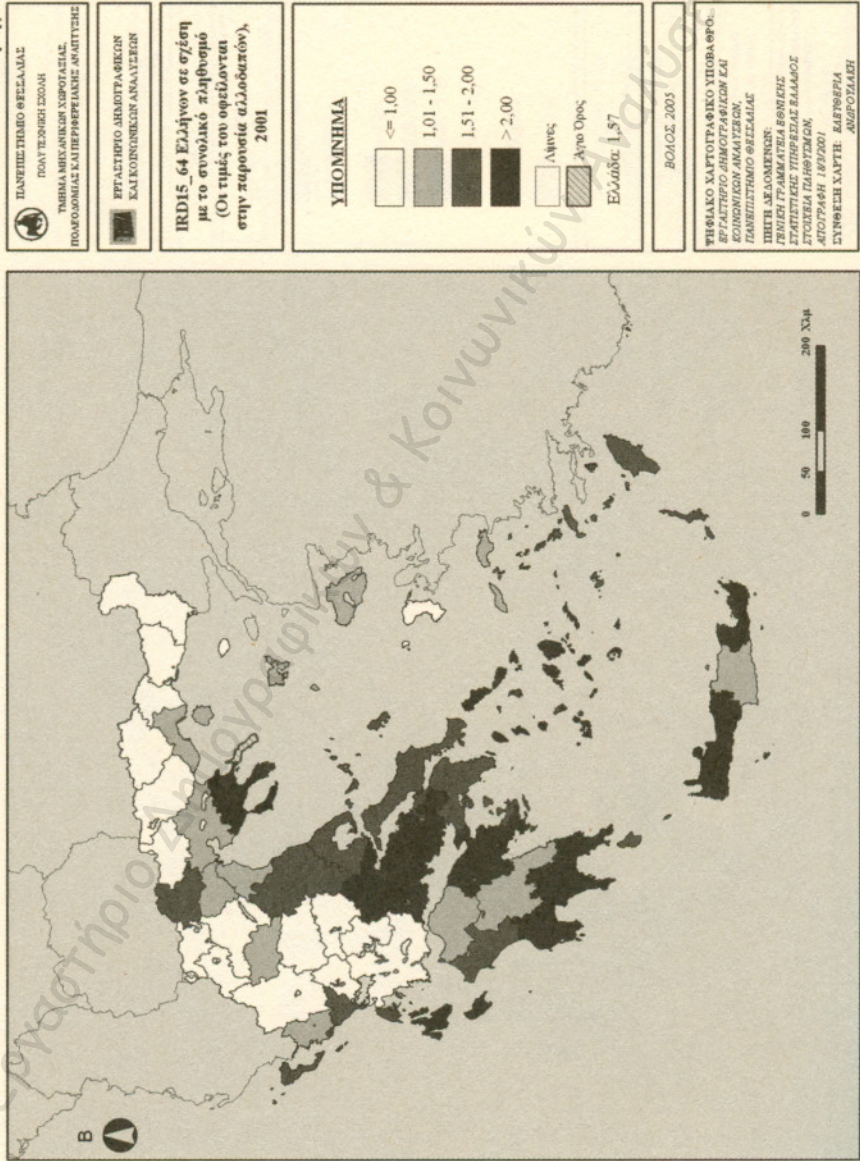
Χάρτης 4

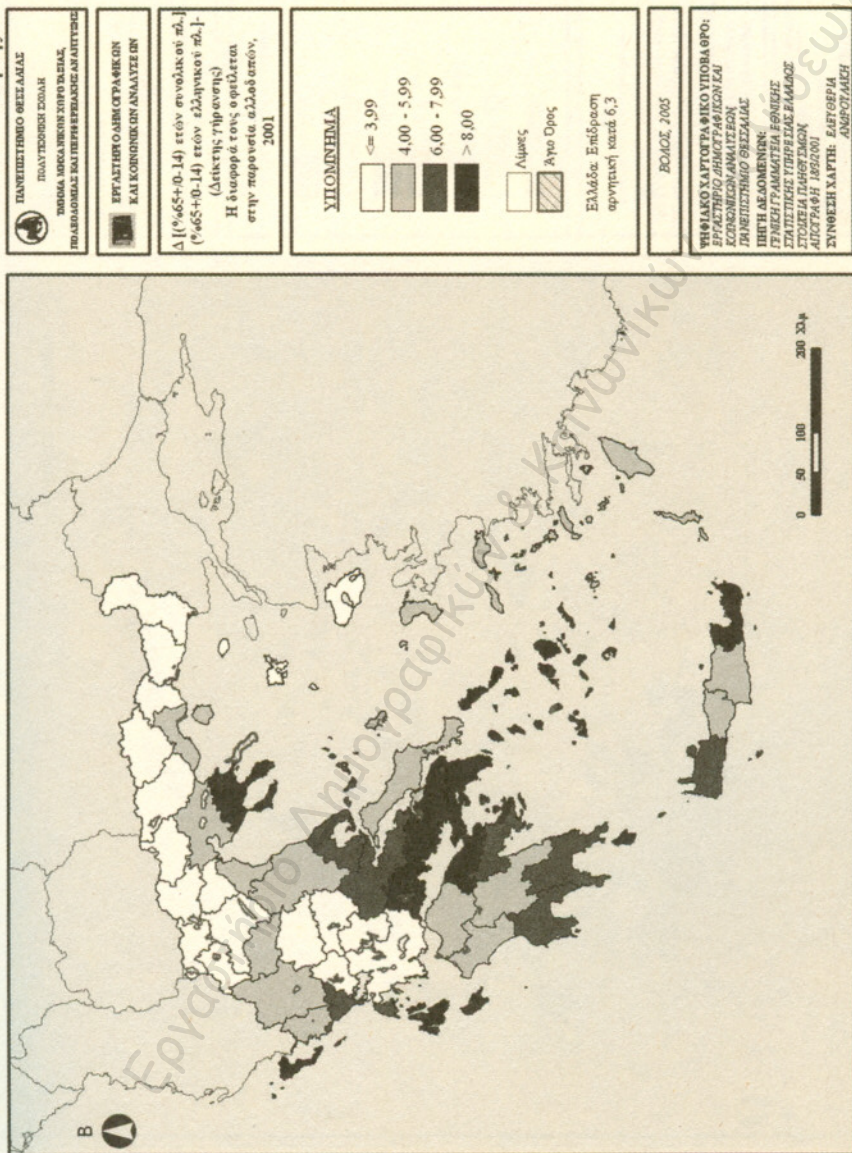
Χάρτης 5

Χάρτης 6

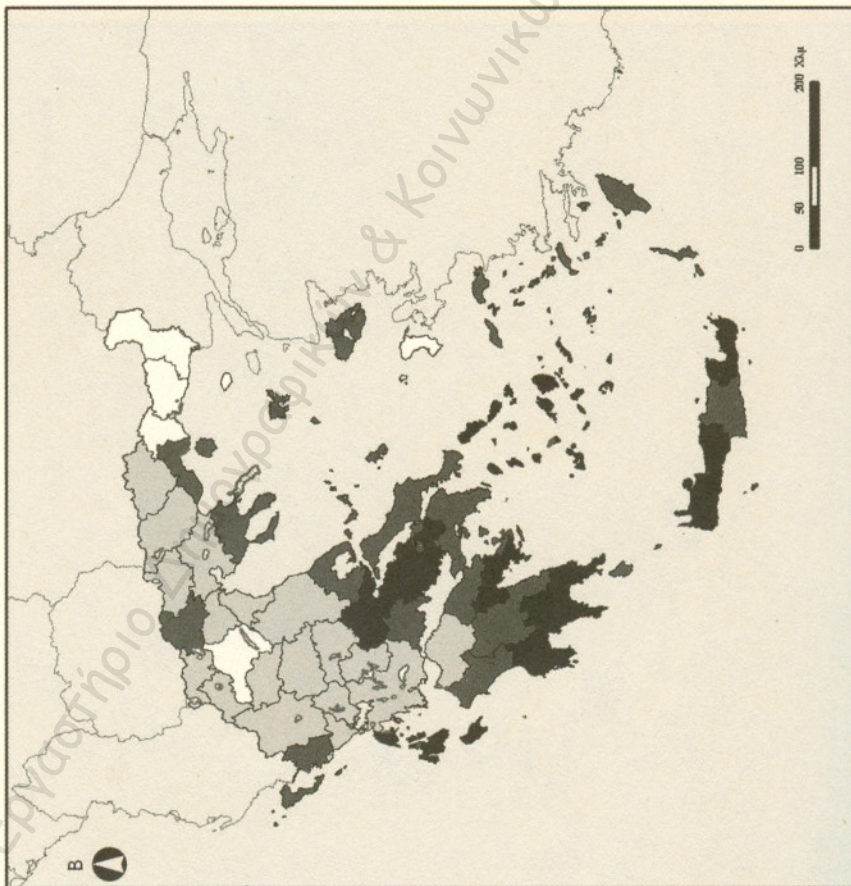

Χάρτης 7α

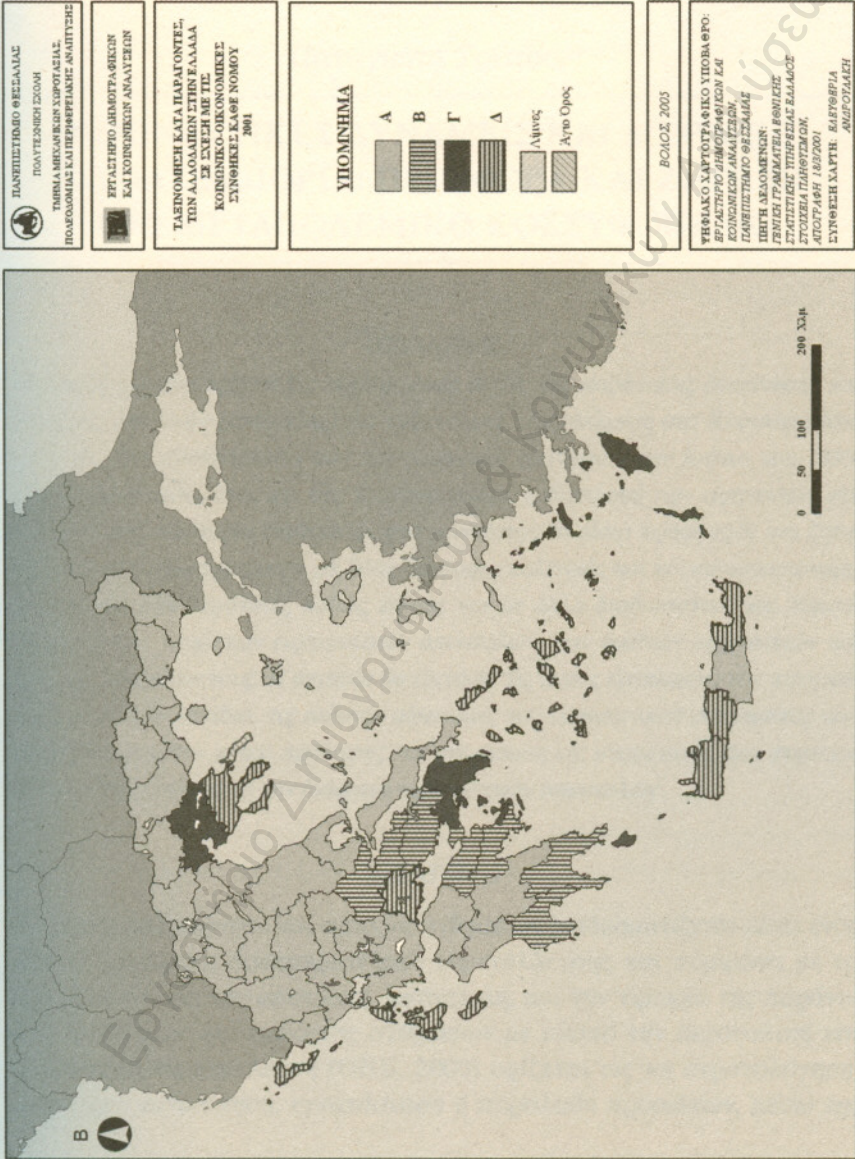

Χάρτης 7β

 <p>ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΜΟΣ ΜΟΚΛΑΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΒΙΣΣΑΣ ΠΡΟΒΛΕΨΗΤΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p>	 <p>ΕΥΡΩΣΤΕΡΙΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ</p>	<p>Δ (% 15-64 ετών συνολικών πληθ.) (% 15-64 ετών ελληνικού πληθ.) Η διαφορά τους φεσάται στην ποσοστία αλλοδαπών, 2001</p>	<p>ΥΠΟΜΝΗΜΑ</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td><= 0,50</td> </tr> <tr> <td></td> <td>0,51 - 1,00</td> </tr> <tr> <td></td> <td>1,10 - 2,00</td> </tr> <tr> <td></td> <td>> 2,00</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Λίμνες</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Άγιο Όρος</td> </tr> </table> <p>Ελλάδα: Επείσοση ανθρώπινη κατά 1,3</p>		<= 0,50		0,51 - 1,00		1,10 - 2,00		> 2,00		Λίμνες		Άγιο Όρος	<p>ΕΘΝΟΣ, 2005</p> <p>ΒΗΦΙΑΚΟ ΧΑΡΤΟΤΡΑΦΕΚΟ ΥΠΟΔΟΜΟ- ΕΡΓΑΤΕΡΙΟ ΤΟΜΟΥ ΜΟΚΛΑΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΒΙΣΣΑΣ, ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΠΡΩΤΗ ΑΝΟΜΟΝΩΝ: ΓΕΩΡΓΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΡΕΥΝΩΣ ΠΑΤΡΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΕΣΤΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΑΡΗΣΤΑΣΩΝ ΑΠΟΤΡΑΦΗ 1990/01 ΣΥΝΘΕΣΗ ΧΑΡΤΗΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ</p>
	<= 0,50															
	0,51 - 1,00															
	1,10 - 2,00															
	> 2,00															
	Λίμνες															
	Άγιο Όρος															

Χάρτης 8

ΠΑΝΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΜΗΤΡΑΚΕΩΝ ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕ

ΕΓΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΚΑΤΑ ΠΑΡΑΤΟΝΤΕΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΣΤΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΘΕ ΝΟΜΟΥ 2001

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

A
B
Γ
Δ
Ε
F

Λίμνες
Άγριο Όρος

ΒΟΛΟΣ 2003

ΥΠΕΡΑΣΧΟ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ: ΒΡΥΤΑΝΙΚΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΠΑΝΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΜΗΤΡΑΚΕΩΝ ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕ

ΕΠΙΜΕΤΡΗΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΧΑΡΤΗ: ΕΛΕΝΑ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ